

KDO IZ MENE POJE:
LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Številka 10

Jesenice, november 1972

VSEBINA:

Rafael ALBERTI v prevodu Miha Klinarja — pesmi	Venecuelska obala Arion Misli name
Maruša AVGUSTIN Matej BOR — pesmi	Tone Tomazin — slikar V novi svet Kri v plamenih Balada 1942 Gazmo gazimo Vizija Odhod Matl sanja Dva Sinu izdajalcu Požigalčeva suknja Hoste Bojnica v gorah V novo zimo Ranjeneč Srečanje Domov bom šel Naš dom Novo rojstvo Vladimir Pavšič — Matej Bor
Vladimir BRUN — pesmi	Soneti Tragedija na oceanu slovenskega žitja Uvod v pesniško zbirko
Emil CESAR — esej	Vse kar imam Nekega dne
Valentin CUNDRIC — pesmi	Misli Pesnik Popevčica Noč v mestu
Marjan ČUFAR — pesmi	Mrlič, zanj vsakdanja zgodba
Benjamin GRACER — pesmi	Grenko slovo Petnajst belih let In nič se ni zgodilo Se je v meni moč Tu ne bom ostal
Tomaž ISKRA — črtica	Planinske
Ivan JAN — črtica	Kar tako Vrtnice Če ne ubogaš Noč Note in pleč Del mene Cebele Sence
Miha KLINAR — pesmi	Karantanske Luna Sorodniki Snežinke lovimo
Andrej KOKOT — pesmi	Norčije na paši Srečanje na vrtu Zolna Jesen Hej na Nanosu Nagajivka Balada o Črtu Cena za sonce
Anton KOCJANCIC — pesmi	Metod Badjura — avtor prvega slovenskega umetniškega filma
Marija MENCINGER — pesmi	Trenutek Gradovi
Valentin POLANSEK — pesmi	
Črtomir SINKOVEC — pesmi	
— črtica	
Slavko TARMAN —	
ZAN — pesmi	

Valentin Polanšek Karantanske

I'
Neba sinjina
in step širina
sta se strnili v poljub
ljudstvu na vzhodu
na usodnem pohodu —
in iz duše človeka,
svobode žejnega od pamtveka,
je zaorila pesem!
Pesem,
ki je ljubezen, mladost,
sreča, žalost,
vera, starost,
šala, upanje ...
Pesem,
ki je v njej živel pogan,
ki je ni zapustil tlačan,
da jo ima Korotan še današnji dan!

II
Piščal s pasterških višin,
z Grebenc in osojskih planin,
dravskih dobrav rogovi,
krške Heme žametni gozdovi,
preprostih src gosli,
vriskajoč s pastirji, z gospodarji,
zginulimi domačimi vladarji,
z dninarji, podložniki in posli,
harja pesmi deklet,
harmonike svatovski zmet,
tromba neuničljive življenjske radosti,
boben zamolčanih nasilstev in bridkosti,
da ob spominu na Gosposvetsko polje
davne plunke jad zapolje!
Dasi krog nas narašča tuje kričanje,
srce slovensko tukaj še bije
in skozi trpko — pogumno molčanje
oživlja neprekričljive domače harmonije!

III
Oče je doslužil zadnja dva cesarja
v laškem ujetništvu.
Čutil je bližino groba,
okrvavljenega Doberdoba,
doživel domovine rešilni svit
in domači plebsciti
in je ostal
s svojo drvarsko družino.
Sin je bil borec
v domačih gozdovih
in ob koncu
kljukastega križa
mrtev narodni heroj
na rodni zemlji.
Vnuč ne mara biti vojak,
da bi se boril
proti ljudem,
ki hočejo mir.

IV
(... se usmili duše,
kateré truplo na parah počiva)
Sin je šel v svet
za boljšim kruhom.
(Stara pesem)
Gradili so elektrarno na Dravi,
domačine izgnali,
sicer odškodnino plačali,
domače kraje,
z domačimi imeni,
pod jez pokopali.
Zdaj se je mrtev sin
vrnil iz tujine.
Obdan od vencev
na mrtvaškem odru leži.
Na črnih trakovih
tuje zlate besede,
ki jih mati
ne zna brati.
Samo žebrajo še po domače,
ker nihče ne zna drugače.

VIII
Vrbe ob Dravi.
Kako se prerivate

Kdo neki vas je
do tu sem pridrevil
in vas tukaj zgrešil?
Ali pa ste zbežale
pred ljutim severom?
Mar se pripogibate
v slovo
od onstranskih
potujčenih golčav,
se pripravljate
na skok čez gladino?
Kot bi nekdo skrivaje

v kalnem ribaril
v tej zvođeneli deželi.

V
Razprodajamo rodno grudo,
malce bolje kot ob kmečki kugi
v preteklem stoletju
po naših karavanskih zatišjih.
Ponarejamo naša imena
s tujo pisavo in nepristinim naglasom,
kot bi se hoteli
črnici kot očitni renegati
poskriti med belce.

VI
Smrt v materinščini.
Težka je luna.
Oblizuje bededečega pacienta
na sobi štiri.
Zdaj lahko molt.
Skoraj glasno.
Umiraš lahko po svoje.
Tudi pacient
na sobi štiri.
Zdaj ni več
ne injekcij
ne zoprnih zbadljivk.
Smrt je internacionalna.
Milost božja je internacionalna.
Samo govornica
pacienta
na sobi štiri
ne ...

VII
Obiskujem pokopališča.
Tam molčijo živi in mrtvi.
Tam so žive slike mrtvih.
Tam zginavajo napisi
iz roda v rod.
Mar je sosedov Bog
boljši?
Tja hodijo nekateri
na porasle gomile
po drage spomine,
kot sestradane ptice
sred zime
po odpadle drobtine.
Ob teh spoznanjih
postajaš rojak
kot plah vrabec ob strahu
in čakaš,
da še tebi prepuste
kako drobtino ...
In nehote
se misli znajdejo
ob nagrobnem napisu
»Vindiš-Mutters
v Heiligenblutu ...

IX
Veš, prijatelj,
kako rad o tem pomarnjem.
Ko sem bil še majhen
in služil po kmetih
kot velik nimanič,
kako so pripovedovali
bolj bistri ljudje,
da vedno ne bo naš človek
tujcu in bogatašu
hlapčeval,
da bo nekoč tudi za nas
kraja na svetu,
da bomo imeli zemljišče
in dom in vrt,
pa sonce bo tudi naše,
ki bo sijalo na naš vrt,
kjer bomo imeli svoje
nageljne,
rdeče nageljne.
Zdaj pa imam vse to
in lepo vpokojnino,
pa se bojim dedičev.

Likovni prispevki: akvareli in gvaši slikarja Toneta TOMAZINA, člana likovne sekcije DOLIK.

Vladimir Pavšič — Matej Bor

Ko je objavil v šestnajsti številki Slovenskega poročevalca 6. septembra 1941 pesnik Oton Zupančič svoj bojni pesniški poziv *Veš, poet, svoj dolg?* in pozval slovenskega človeka s pesmijo »za današnjo rabo« (s tem seveda pa tudi sebe) ne le v boj za lastni življenjski obstanek, temveč tudi za boj za izkoreninjenje zla, kar smo dolgovali človeštvu v boju proti nasilju, prav gotovo ni slutil, da bo njegov poziv doživel tako kmalu odločen odziv. Pesnik, ki je to storil v mogočni bojni in aktualni besedi, brez vsakršnihkoli predsodkov, značilnih za majhne narode, je bil Vladimir Pavšič-Matej Bor. Pripadal je skupini intelektualcev, ki so ob naprednem svetovnem nazoru izoblikovali shemo svojega osebnega poslanstva, tesno naslonjenega na napredek in razvoj svojega ljudstva. — Mladi profesor je po prihodu okupatorjev najprej iz protesta zaradi okupacije zapustil gimnazijo v Kočevju, hkrati pa že tudi razmišljal o tem, kako bi ta svoj protest čim učinkovitejše posredoval svojemu ljudstvu. Zato se je kaj kmalu vključil v ilegalno Osvobodilno fronto. Prav gotovo pa tudi sam še ni slutil, kakšno silno moč bo izražala njegova v pesem sproščena misel in kako bo potrebna slovenskemu ljudstvu, ko je za Savo razmišljal o svojem psevdonimu in se po premisleku odločil za svoje pesniško ime Matej Bor. Bor po drevesu izredno trdožive narave in odmornosti, v čemer je videl simbolično podobnost z živo neuklonljivostjo svojega ljudstva, z imenom Matej pa je hotel združiti arhaičnost, moštost in preprostost. Skušajmo pregledati njegovo medvojno literarno delo, saj je bilo izredno dragoceno in bo kljub vsej pesnikovi kritičnosti (ali skromnosti) ostalo ob še enem ali dveh literarnih ustvarjalcih sestavni del svojega obdobja v slovenski zgodovini. Predstavlja nam jo troje medvojnih pesniških zbirk, katerih vsaka zase je do neke mere zaključena celota. Sledimo po njih Borovemu medvojnemu kulturnemu poslanstvu!

Prvi Borovi bojni verzji so sicer skromni dokument literarnih utrinkov iz silnih spoznanj, ki so ga nenehno zaposljevali in so ogorčen protest nad nasiljem, hkrati pa izražajo nezlomljivo voljo in vero ljudstva v pravico do lastne življenjske poti. Eden izmed takih verzov, napisal ga je nekaj mesecev prej,

*Kadar čez gozdove rjovejo viharji,
drevesa se svojih korenin zavedo,
postane sestavni del ene izmed prvih Borovih vojnih pesmi. V novi svet in Kri v plamenih sta bili prvi pesmi Vladimira Pavšiča-Mateja Bora, ki jih je namenil narodnoosvobodilnemu*

tisku. Hkrati s tem pa sovpadajo načrtno zasnovane Borove priprave za zbirko *Pesmi*.

Oporo in rešitev za izpeljavo lastne zamisli o tem, kako bi čim učinkovitejše vplival na odločni samoobrambni narodov odpor, je dobil Bor v izvajanju Borisa Kidriča na plenumu kulturnih delavcev o nalogah umetniškega oblikovanja v obdobju osvobodilnega boja kot narodnega gibanja, in v dokazih, da je tudi književnost sestavni del splošnega ljudskega odpora. Po Borovih besedah v Borcu bi sklepali, da si je pesnik po Kidričevih besedah, »da bo slovenski pisatelj navzlic temu imel možnost svoje stvari objavljati in da bo za to možnost poskrbela organizacija Osvobodilne fronte. Prav gotovo pa mu je koristil tudi razgovor z Dolfetom Jakhloom, tedaj že komandirjem Grosupeljske čete, ki mu je z vso odkritostjo ob

KRI V PLAMENIH

*Ropajte, pustošite, gospodarji,
čez vso zemljo
razpnite vešala!
V nas je po tisoč letih zaplala kri,
dvignil glavo upor!
Kadar čez gozdove rjovejo viharji,
drevesa se svojih korenin zavedo —
zato,
ker nas danes iz zemlje rujete, barbari,
naše korenine do pekla poženo.
Tisti, ki ste jih večeraj še mogli slepiti,
danes vam streljajo v hrbet in obraz.
Hvala,
naučili ste nas sovražiti,
poslušati krvi in duha ukaz!
Majhni smo,
toda majhnih je mnogo!
Vsa Evropa je v drobovju zatrepetala,
od Sicilije do Urala,
od Islanda do kavkaških skal!
Iz sebe vas bo izpljuvala,
vas,
barbarsko drhal!*

*Divjajte po kontinentu,
motorizirane horde,
ropaj, kolji, motorizirani Džingis kan,
kri ni bencin,
krvi ne zmanjka nikoli,
pesti so močnejše od jekla in tančev in bomb,
duh je ekrazit,
svoboda pridušeni orkan!*

*Izpod ulic, izpod kasarn,
iz mraka gozdov in katakomb
vzbuhne upor!
Svetu zavlada Clovek,
ne jeklo, zločin, mehanizirani umor.*

V NOVI SVET

*V zanke svojih dvomov ujeti
postopajo po sobah, ulicah,
v kavarniškem dimu — Hamleti zakleti
prenašajo iz oči v oči — svoj strah.*

*Iz megafonov pa rjovejo marši.
Kletka je domovina,
ječa je planet.
Kam? Pobegniti?
V gozdove, Ameriko,
samota srca,
razvrat vina?
Prevpiti praznoto,
zviharjeni svet?*

*Izpod neba, iz vetrov, iz megafonov
pa rjovejo, rjovejo marši,
morja oblivajo krvavi kontinent,
morja, mastna od krvi in bencina
ližejo, ližejo, kontinent...
Bobni, letaki, časniki, megafoni,
laž, zvižaja, strahota, smrad.
Evropa s svojimi bogovi in kanoni
drvi v prepad!*

*Po oceanih krvi in bencina
pa plove, plove k nam — novi svet.
Iz krvi, ognja, dima, plina
plane proletarijat!
Iz slehernega srca
poženi — ne roža:
hajonet!
V sebi zatři ljubezen —
kdor ljubiš novi svet!*

nekem njunem srečanju v Ljubljani razkril pomankljivosti, ki so zavirale sicer učinkovito osvobodilno delo na terenu. Tako bi domnevali, da si je po tem, pod silo zatajevanega srda, v želji po zoperstavljanju sili, v dokaz neuničljivega nacionalnega ponosa in v silni želji po ohranitvi nacionalne celote, kar naj bi bil čim učinkovitejši odgovor tako okupatorjem kot onim, ki jim je bila v preteklosti zaupana usoda slovenskega ljudstva, zadal Vladimir Pavšič-Matej Bor nalogo, pripraviti vsebinsko čim bolj zaokroženo zbirko pesmi, ki bi jo bilo mogoče tudi natisniti.

Tako je nastala ciklostilirana zbirka Borovih *Pesmi*.

Izpovedane misli, ki jih je navdihovala želja, pomagati nacionalni celoti, kako priti po edini realni poti iz silne stiske, je ljudstvo v resnici pričakovalo, jo potrebovalo in zaslužilo. Ta pesem je izraz vesti, ki tehta posameznika in značajsko trdnost sploh. Izpoved največkrat izzveneva v zelo učinkovit, miselno tehten in polemičen dialog, ki se ob aktualnem problemu še strastno poglubi, tak pa je edino mogoč in dopusten odgovor vsem načinom, do skrajnosti preštudirane nacistične propagande. Njena pomembnost je bila predvsem v aktualnem literarnem posegu v najnovejšo dogodke slovenske zgodovine, v problem, ki je slovenskega človeka v tem času najbolj zaposljeval. Težkim in mučnim dogodkom časa je odgovarjal pesnik s čustveno zanesenostjo, ne moremo pa prezreti, da je bil prav tak izraz ljudem, željnim akcije in maščevanja za prizadejano — najbližji.

Patos je sprejemal kot enakovredno nadomestilo lastni bojni akciji za prva prizadejana ponižanja in zatiranja. Bila je avtentična z bojnimi razpoloženjem slovenskega človeka in je torej najadekvatnejši odraz ljudskega razpoloženja in mišljenja v tem času.

Vzrok za Boroovo izrazno dinamičnost je predvsem dvojen: pesnik slutil, da bo kmalu napočil dan splošnega obračuna z okupatorjem, za kar se pripravljala sam in k temu poziva druge z vzpodbudnimi vzgledi. Miselnost in izrazna silovitost je opravičljiva tudi zaradi tega, ker se nikoli dotlej slovenstvo še ni tako približalo trdnemu določnemu naklepu o uničenju kot prav v tem času. Ker je bila zbirka spremljevalka demoralizacije, malodušja in splošne zmedenosti, nato začetnega političnega opredeljevanja in potem koncentracije v politično in bojovniško celoto, je bil njen učinek na tako opredeljevanje izredno velik, natis pesmi pa s strani revolucionarnega političnega vodstva izredno zrelo in do skrajnosti premišljeno dejanje. In še nekaj: *Pesmi* Vladimira Pavšiča-Mateja Bora dajo prve določne slutiti vsestranost, v katero se ob bojni akciji enakovredno postavlja tudi slovenska kultura. S svojo akcijsko in polemično spontanostjo, idejno globino in inteligentno uglasjenostjo pa nakazuje tudi poglavito smer nadaljnega literarnega ustvarjanja v narodnoosvobodilnem boju. Bor je prvi pesniški znanilec v slovenski literaturi tega obdobja, ki napoveduje, po nazorskem zorenju, poudarjeno vsesplošno vlogo proletariata v novem povojnem družbenem sistemu. V idejnem smislu pa odkriva in uzakinja nazorska in politična spoznanja predvojnega mladega rodu intelektualcev, za katerega je značilna močna zakoreninjenost v slovenstvu in nenehna ustvarjalna aktivnost. Vsakdo se namreč čuti dolžnega, da nacionalno in socialno osveščen išče kot člen te narodne celote poti tudi za naprej. Beseda je boleče vsakdanja. Namerno se poslužuje primer, ki so mu bile najbližje, jemat jih je iz vsakdanjega vsiljenega vojaškega slovarja, ki jim je dajal simbolični pomen. Trditelj moremo, da se tako majhni stilistični skrbnosti v tem obdobju ni približal nikjer več. Ponazarjajo silno motorizirano vojaško moč, v kateri se človek izgublja in ga zasleplja, hkrati pa ga vodi v brezčutnost in namišljeno zaverovanost v lastno nadmoč. Tu se srečujeta v misli, izrazu in dejanju brezčutni ter ozkosrčni fašizem, ki si v celoti podreja lastnega človeka in ga spreminja v orožje, brez lastne volje in misli, ter idejno bogastvo svobodnega sveta.

Se večji uspeh je pomenila druga zbirka Vladimira Pavšiča-Mateja Bora *Previharimo viharje*. Medtem ko se je s ciklostilirano izdajo *Pesmi* tudi iz političnih vzrokov mudilo, kazala naj bi že ob samem začetku tujcem kompleksnost narodnega odpora, so drugo, razširjeno izdajo pripravljali z vso skrbnostjo. Pesmi je stavil v tiskarni Merkur v Ljubljani stavec Jaka Polutnik, natisnila pa jih je ilegalna tiskarna Podmornica na Brdu pri Ljubljani.

Natis zbirke je imel med tedanjem zaslužjenim slovenskim ljudstvom odmev, ki si ga moremo

BALADA 1942

*Hodil skoz hoste sem, plazil se z divjih bregov,
čez zasanjane jase v požgane doline.
Dimniki — jambori, nagnjeni nad razvaline
in nad dimniki lajež jesenskih vetrov.*

*Tam ob Cabranki, saj to je še večeraj bilo
tam je ležala vas sredi koruznih njiv.
Se veš, o božiču tam si truden vedril,
z dekleti in starci kramljal za pečjo.*

*Razvnel se je še sivi, molčeči Andraž,
čikaško pesem nam je smeje zapel,
potem je zlezal s peči in se zavrtel
po izbi ko pravi čikaški apaš.*

*— Bil sem po svetu, fantje. Jaz dobro vem,
kaj je življenje, svoboda, kruh.
Z oblakov ničesar ne strese ti sveti duh.
Se vrata nebes se odpro samo pestem.*

*Zato pa vam pravim, fantje, kar naprej!
Zdaj je zima in mraz, pa še pride pomlad.
Stisnite zobe! Z vami bi, da sem še mlad,
pa... nagni, prijatelj, in še kaj povej! —*

*In tako smo kramljali tja pozno v noč,
a zunaj je lajal decembrski mraz.
Marjanca zaspala je, na mojih kolenih obraz.
To je bilo ob Cabranki nekoč, nekoč.*

*Kje je zdaj deklek smeh? Kje je Andražev dom?
Poznojesenski dež stene ožgane liže.
Kdo na pragu čemi? Kuža ti! Pridi bliž!
In zalajala v dež sva z Andraževim psom.*

danes kaj težko predstavljati. Močan in zelo spodbuden odmev pa je imela zbirka tudi med književniki, somišljeniki Osvobodilne fronte. Borov zgled je vplival vsaj še na to Toneta Seliškarja, ki je pripravil svojo pesniško zbirko, naslovljeno je Lirika za žico, pa tudi Karel Destovnik-Kajuh se je lotil zbiranja svojih pesmi iz podobnih nagibov kakor Matej Bor.

Zbirka *Previharimo viharje* se je od *Pesmi* precej razlikovala. Pod vtisom svojih doživetij v Grosupeljski četni, kamor se je odpravil na povabilo komandirja Dolfa Jakhla, da se seznanj s partizanskim življenjem, predvsem pa, da jim recitira svoje bojevnike pesmi, je postala Borova pesniška izpoved vse bolj otipljiva, resnična in življenjsko dokumentarna. Zbirka pomeni nadaljnji korak v njegovi umetniški rasti. Pateško svojih krikov in groženj iz prve zbirke je v drugi nadomestil s poplemenitjenjem izraza in ublažitvijo vsebine. — Za Slovence je bil ta boj fantastičen. Temu se je prilagodila, kot smo že omenili, njegova metaforika, ki jo označujemo tudi za impresionistično. Vendar je v Borovi vojni pesmi dobil impresionistični izraz konkretno vsebino, medtem ko za prej taka trditve ne velja. V slednji zbirki se je takega izraza oprostil, čeprav v bistvu ta metaforika tudi prej ni bila abstraktna. Opustil jo je v prvi vrsti v želji, da bi ga razumeli najpreprostejši. Za to se je torej odločil po premisleku. Ne smemo namreč pozabiti, da je sicer narodnoosvobodilno gibanje zajelo že široke

plasti ljudstva, vendar pa je bila vseskozi prisotna želja, po vključitvi prav slehernega, predvsem tistih, ki se doslej za gibanje niso določno opredelili. Ker pa je bila v tem boju za nacionalno in socialno opredelitev odločena tudi pomembna vloga tvorcem slovenske kulture, je bila za ta boj in za njegov uspeh potrebna jasna, učinkovita in čim preprostejša beseda. To je bil, tudi po pesnikovih besedah, poglavitni vzrok, ki ga je vodil k preprostosti in jasnosti. Temu šele sledijo pesnikova tedanja estetska spoznanja. — Se nadalje pa jo je ohranil v pesmih, ki jih je navdihal srd nad osovraženi tuji in njihovim brutalnim ravnanjem z zaslužnjim ljudstvom. V njih je zavestno iskan uporni odgovor na take ukrepe

ODHOD

*Na vrtu breskev ni cvetela več
in z jablani se je sesipal cvet,
a tisto noč se jih nekje v megli
je sesulo deset ...*

*Na polju je ostal le nagelj rdeč.
Ves dan poslušam zven motik, krvi lopat.
Sopenje volov, pod jarmom upognjen vrat
in kri in kri ...*

*Kam bi se del?
Obhodil sem ves vrt,
v dlani prestregel cvet,
ki veter ga je gnal ...
Tako bi rad prestregel te, moj brat,
da ne bi pal.*

*Tišina, veter, noč, pomlad in smrt ...
Le kaj še čakaš?
Ne poznaš steza?
Mar si zaklet?*

*Samota v hiši, v veži poltema,
na javorjevi mizi sklada, zvrhan vrč in kruh
in zibel v kotu ... vonj opranih rjuh ...
A včeraj ko, ležala je megla
deset ... deset ...*

*Prekletol! Nagnil sem in tresčil vrč ob tla.
Ko z jablani se je osul ves cvet,
več nisem bil doma.*

(V novi svet, Kri v plamenih), posluša in ohranja pa ga še v primerih, ko je bila tudi sicer potrebna ljudstvu pesnikova vzpodbudna beseda (K r i z a k r i). Ne smemo pozabiti, da je naš človek v tem času želel in hotel pesem, ki bi v močnih besedah, kot smo že dejali, izražala njegov srd, grožnjo po maščevanju ter manifestativno izražala njegovo neuklonljivost. Zelel je, da govori v njegovem imenu, o njegovih problemih in z njegovim zanosom odporništva. In prav na to je opozarjala Borova razbičana pesniška beseda teh dni.

Tudi ta zbirka je načelni obračun nad trenutno zmago sile, hkrati pa, kot smo že omenili pri *Pesmi*, pomembni uporni krik intelektualca, ki ni brezbrizen do narodne nesreče, ki, sam del te celote, aktivno išče izhoda iz nje in ga tudi najde po logičnem miselnem zaključku — v upornem in zglednem koraku lastnega ljudstva. Hkrati pa je to prvi širši in vidnejši umetniški poziv v letih okupacije, ki je nastal v malem slovenskem svetu, namenjen tudi vesti človeštva. Svojski idejni vrh je dosegla zbirka v ciklusu *Nekje v gozdovih* in *Na partizanski straži*. Njun motivni predhodnik je vsaj po snovi, če že ne tudi po času nastanka, *Novembrska noč 1941*, saj pomeni prvi poskus upodobiti slovenskega partizanskega borca po resničnih doživetjih. — Oba ciklusa sodita med prve pesniške stvaritve v 1942. letu. V osemih pesmih ciklusa *Na partizanski straži* se vrača v predvojni čas in razkriva značilno podobo predvojnih iskanj mladih naprednih intelektualcev, ki prav v vojnem obdobju najdejo zanje dokončno razrešitev. Zato se jo oprimejo, čeprav vodijo ta pota takoj »na krvave ceste« boja. Predvidijo namreč, da so hkrati pomembna prelomnica v nadaljnjem družbenem razvoju. Prvi zametki ne proklamirajo, temveč že tudi pokažejo spontano skladnost širokih življenjskih in zato tudi kulturnih stališč. In ker so bili prav ti sloji na Slovenskem nosilci širokega nacionalnega in družbenega procesa, vidi pesnik v tem, vsestranske poroke za izvajanje takega kulturnega programa tudi za naprej. V vsem tem, prevzet od pionirske upornosti, ki je bila brez zgodovinske tradicije, odkriva dovolj trdno poročstvo, da bodo ti visoko zastavljeni cilji splošnega osveščanja

(Nadaljevanje na 4. strani)

VIZIJA

*Bilo je zvečer v barakah. Cez nebo
oblaki so legli kakor strahoten križ.
Dekle se sklonilo je k starcu: Očka, spiš?
Očka, kaj ti je? Sem nastoni glavo.*

*Dekle, poslušam jih ... žaplje. Na jag gredo.
Caplje ... za njimi pastirji doma smo gledali,
ko smo za ajdovo njivo na gmajni posedali.
Otrok, zdaj mislim na dom, na rodno zemljo.*

*Kdor te zemlje ni videl, mar ve, kaj je lepo?
Polja, dehteča med gabri in smrekami,
majavi mostiči nad motnimi rekami
in malni, ki sopejo trudno in hlastajo vodo.*

*V daljavi pa gore in veter in večno nebo,
ki sanja nad brezni in stenami snežnimi ...
Tja smo vozili nekoč se s koleslji betežnimi
poslušat slapove ... Dekle, kdaj to je bilo?*

*Ceste, veš kakšne so ceste pri nas doma?
Kamen in blato ... Zdaj v njive dehteče zavijejo,
v klanec ječe, na vrhu se zleknaajo, odpočijejo,
rane jim ližejo sivi jeziki dežja ...*

*Hotil pa njih sem ... Kam? Kdo vprašal bi kam?
Saj te na vsakem ovinku vasice vabijo.
Kje je družina? Za vodo seno suše, grabijo.
Starka smehlja se: Mar ne bi stopili k nam?*

*Stopil si: miza iz javor, mleko, še topli hleb.
Skoz okno marelce rmenje se sklanjajo,
pred hlevom v dremavi tišini voli odganjajo
muhe ... za hišo nekdo nabija: klep, klep.*

*S travnikov vrača družina se na večer.
Bosa dekleta, z nedri, boki razgretimi
fantje oznojeni, s srcajami leno razpetimi
in gospodarji ... v koraku resnoben mir.*

*Kmetje ... veš kako kmetje pri nas jedo?
Zbrano, pobožno, tako kakor sejejo.
Le roke, ki kopljejo, plevejo, vejejo,
videl sem lomiti, rezati kruh tako ...*

*Tako govoril je starec in jaz sem ga čul,
čul sem ga sredi poznojesenskih gozdov ...
Veter je hraste in gabre že davno osul
in v golih vejah je tožil: Domov ...*

*In vetru tožilo je tisoče glasov.
Odkod? Bratje, od vseh strani sveta.
Kje je dežela, ki naših stopinj ne pozna?
in vse te stopinje vpijo: Domov!*

*Sel po slemenih sem v tiho večerno sivino.
Puško sem zavihtel visoko v nebo.
Bratje po svetu, vidite puško to?
Z njo vam odpremo pot nazaj v domovino.*

*Most vam zgradimo, most iz svojih lobanj.
Cezenj pojdite v deželo obljubljeno,
pobožno hddite in pojte zaljubljeno
pesem o ljubici naših sanj.*

POZIGALCEVA SUKNJA

*Signor tenente, tu pri nas v baraki
visi že dolgo dolgo vaša suknja,
vsa prašna, blatna, razcefrana luknja
ob levi strani in krvavi znaki.*

*Vse dni jo snemam, gledam, otipavam.
Nekoč zavdarjala je po parfumu,
po ženskem znoj, kraškem vinu, rumu,
v njej si predajal voltil se zabavam.*

*A kaj je to? Ta zubeljček ognjeni?
Tako tako, poklicni požigalec!
Haha tenente! Rimski maščevalec!
Res tvoji živi, čudežni plameni*

*pogoltnili so hiše nam in žetev,
otroke, žene, krave so nam evrli,
vse, kar imeli smo, vse so požrli,
a v nas prižgali so strahotno kletev.*

*Tenente! Silen ogenj ste prižgali!
Do néba se iztulil bo v nevihti!
Nihče od vas ne bo ubežal ihti
krvli Gorje, gorje! Gorje drhati!*

*Tako ko je po tebi tu ostala
samo ta suknja, prestreljena, prazna,
bo naša zemlja, od bolesti blazna
raztrgala vas vse in — pokopala.*

GAZIMO GAZIMO

*Gazimo gazimo v belo mečavo,
kmalu snega bo do uhljev in čez.
Gazimo gazimo. Kaj če na glavo
bi nataknil si kučme z dreves?
Gazimo gazimo. Tjakaj čez Savo
drevi hudič nas vabi na ples.*

*Gazimo gazimo. A kdo pred nami
v strmih lazeh in robeh se smeji?
Kdo s karabinko nabito na rami
kdo v bregove tako hiti?*

*Gazimo gazimo. Tamkaj pred nami
v metež zaviti in sovrače gor
opleta, pretika se med vejami
na dolgih, majavih nogah — Upor.*

HOSTE

*O hoste, hoste, nekoč
vse tiho po vas, vse m...
Le slavček bo letal
pet
v noč neizmerno.*

*Prišla bo mati iz daljav
s komsolcem sinkom:
»Glej, tam je tvoj ata
pal,
tam za ovinkom ...«*

*In gladila bo njena dlan
njegovo poslednje pismo:
»Dež in veter že tretji
dan.
Od Kolpe prišli smo.*

*Lačni smo, trudni, a vendar smeh
buči po vsej brigadi.
Jure je nategnil
meh,
pesem o pomladi ...*

*Vse preмагаš tako ali tako,
pa bodi glad, mraz ali trpljenje,
le eno preмагаš
težko,
veš, ljuba, koprienje.*

*In tam na koncu si zmerom ti
in sinek in dom in streha
in še dež, ki poleti
šumi
pod oknom z oreha ...*

*Kako malo je to, a vendar kako,
kako neznansko veliko,
šele danes, moja ljuba,
vemo
ko smo ob vse. Tvoj Niko.«*

*In šla bosta in v hostah bo mrak,
ko prej bo vse tiho, vse mirno,
le z jase bo žaljal
srnjak
v noč neizmerno.*

(Nadaljevanje s 3. strani)

In edino pravilnega in upravičenega razporejanja kulturnih dobrin v resnici uresničeni in trajni. — Kljub temu, da ciklus po umetniški plati ne presega predvojnih pesniških izpovedi, pa moremo trditi, da so te pesniške izpovedi prvi in edini zaokroženi umetniški dokument ter obračun širokih prizadevnih mlade slovenske inteligence o iskanju izhoda iz globoke predvojne duhovne krize, ki je, pobujena po družbenem sistemu, vse bohotneje razraščala svoje paralizirajoče korenine. Pesnik se zaveda, da dolguje za to svoje spoznanje trajno hvalečnost svojemu ljudstvu. Zato prav v partizanstvu doživlja z vso hvalečnostjo potrditeljskih nazorskih spoznanj, kar še kako prepričljivo in preprosto izpove v verzih:

Iskal sem se in — v vaših rovih našel,
Ob pesti pesti! Zatirani, med vami!
Vi ste umili s težkimi rokami
mi laž z oči. Kdor z vami gre — ni zašel.
V tem najde zagotovilo o pravilnosti lastne poti, pa tudi sile, iz katere se bo pozneje umetniško vse močneje oplaja njegova izpoved.

In končno, v njem zasledimo zametke domala vseh vrst pesniških izpovedi, ki jih razvije narodnoosvobodilna lirika. Srečujemo se z mogočno osveščujočo pesmijo, dokumentarno podprtimi popotnimi impresijami ter s čustveno poantirano žensko pesniško zasnovano, zametki poznejše ljubezenske lirike, ki doseže svoj višek v pesniških izpovedih Karla Destovnika-Kajuha. Je pa tudi del tistega širokega idejnopoličnega razčiščevanja, ki ga začne v književnosti prav Vladimir Pavšič-Matej Bor in doseže svoj vrh v Karlu Destovniku-Kajuhu.

Kako pomembno je bilo to pesniško srečanje s pionirji slovenskega upora, dokazuje tudi to, da je o zunanjih kot tudi o osebnih doživetjih pisal še v reportaži V partizanskem taboru. V njej odkriva od gozdov odtrganemu človeku, živčnem v okupiranem mestu, novičarsko podoben, a dovolj zaokrožen izsek iz do tedaj dokaj malo poznane partizanskega življenja.

Cas od 1943. do 1944. leta je pesnika navzven označevala organizacijska angažiranost. Nič manjša zavzetost kot jo poznamo v poeziji pa je veljala po drugi strani, po že prvih vidnejših udeleževanjih, partizanski dramatiški. Vendar nam ga dokazi, ki jih bomo navedli, kažejo kot vztrajnega in doslednega pesniškega oblikovalca. Izpovedi v vezani besedi se tudi v tem času ni povsem ali za daljši čas odrekel. V tem času, 1944. leta, je pripravil še tretjo vojno zbirko. Tudi slednjo je pesnik naslovil z enakim naslovom kot svojo prvo zbirko. Pesmi je izdal propagandni odsek Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za Gorenjsko. Bor jo je pod vtisom grozotne smrti posvetil svoji ženi Nini, »...ki je dala svoji zemlji... vse: svoje življenje«. Zbirka vsebuje dvaintrideset pesmi, ki jih je razdelil v več vsebinsko sorodnih enot, tako v: Mostove hrepenenja, Požgane doline, Ninine pesmi in Dodatek. Zbirka je pomembna, vendar je zaradi redkosti ostala neocenjena. Medtem ko smo doslej ocenjevali pesniško podobo Vladimira Pavšiča-Mateja Bora predvsem po kronološko podanih pesniških dokumentih, ki jih je

MATI SANJA

— *Mati, mati, odprite hram!*
»Kaj, križ božji, je zunaj?«
— *Mi smo, mi, primojdunaj.*
Z Mokreca smo prišli k vam.

Plaho je odsunila zapah,
na vratih v plet strgan zavita
obstala je suha, vsa zvit
z ovsenim hlebom v rokah.

»Lahi so križali mi moža,
skedenj v ogenj, kravo odgnali,
fantje so mi v goro zbežali.
Kaj jih noben ne pozna?

— *Mati, dajte no! Nisem jaz Rok?*
In jaz Ahac? In jaz Jaka?
»Smenta, hudimana, spaka...
saj ste res vi! Moj bog!...«

In zegnali so takšen hrup,
da so se majale strehe,
smeh je otresal orche,
seseska privrela je vkup.

— *Babnice, mulci, možakarji, hej!*
— *Kaj pa jim je za vraga?*
— *Saj se jim meša, sveti Jernej!*
Oni pa: Zmagal Zmagal!

Lej ga Ahaca, kako govori,
maha z bandero rdečo,
zrasel je velik nad gnečo:
— *Zdaj gospodarji smo mi!*

Mi, nečista golazen, svojati!
Kajzarji, hlapci in kmetje!
Govnjači, garači in smetje!
Mi, prokleti stokrat!

In za njim je renčala vsa vas:
Satan je vojsko izgubil!
Rok pa jo je v lice poljubil:
Zdaj ostanem pri vas...

Zjutraj je vstala, gledala
z okna v jesenske kotanje:
Kdaj, le kdaj jim povedala
bom te sanje... te sanje...

objavil v 1942. letu in po povojni izdaji *Pesmi* (SKZ, Ljubljana, 1946), moremo čas takim ugotovitvam postaviti, prav po zaslugi *Pesmi* iz 1944. leta, v medvojno obdobje, morda že v 1942, z večjo gotovostjo pa v 1943. leto.

Vsebinska novost te Borove zbirke je miselna sprostitev, premik v osebnosti in zato za bralca v še pristnejši svet, predvsem v ciklusu ljubezenskih pesmi posvečenih ženi. To so lirsko razmišljujoči zapisi o tragiki vojne, iz katere izzveneva potrnost, osamljenost in v hipih celo obup. Ciklus začneja Najin ples, kjer poseže pesnik najdalj v zgodovino njune ljubezni. Ta Borova izpoved je drugi izrazitejši primer ljubezenske lirike v slovenski literaturi v obdobju narodnoosvobodilnega boja. Medtem ko izzveneva pesem Karla Destovnika-Kajuha kot izpoved rahločutnega lirika in sicer z manjšo skalo dramatičnih življenjskih nians, ki je v izrazu in doživetju bolj prefinjen, pa dajejo Vladimiru Pavšiču-Mateju Boru karakteristični ton prav komentirana doživetja. Kot Kajuh v svojih najintimnejših izpovedih, se tudi Bor v njej povsem umiri in postane prav tu izredno utišani in izčiščen (Gledal prst sem). Takemu občutju se tudi izredno prilaga poetičnemu ljudskemu izrazu približana izpoved. Ciklus zaključuje pesem *Na pot*, kjer ga na izredno misel o dolžnosti do domovine opominja tudi tragična smrt ljubljene bitja:

Saj mi v srce šepeteš: Pojdi, ljubi,
več ne odlašaj. Lej, če bi propala
velika naša stvar, zaman sem pala.
In zdaj na pot. Ob meni se ne gubi.

Pretrsljivi izpovedi vojne ljubezenske-tragedije, ki ji ni primere v slovenski vojni liriki, težko pa bi ji našli primere v odporniški literaturi tega časa v Evropi, bo torej zadoščeno šele s popolnim porazom nasilja, s popolno uveljavitvijo svobodnega življenja. Ta dosledno izvedena zahteva, da se izkorenini obstoječe družbeno zlo, bo torej zadoščanje in popolno maščevanje za prestano gorje. — Omenimo še, da je Bor prednost ciklične izpovedi spoznal že prej, zaradi česar smo nanj nalezli že 1941. oziroma 1942. leta. — V *Dodatku* sledje zbrane bolj ali manj priložnostne pesmi, med njimi so celo take iz 1942. leta in izzvenevajo kot daljni odmev k maščevanju pozivajočega srda, ki se nam je najgloblje vtisnil v spomin v pesni-

kovem književnem prvencu (*Sonet Pomota*). Priložnostne so tudi *Jasa* in *Na prvi maj 1943*, tako kot pesem *Stalin*, ki jo je zaradi politične aktualnosti in splošne vere v Sovjetsko zvezo, in jo je predstavljal prav ta državnik, uvrstil na začetek zbirke. Prav tako je iz podobnih nagibov uvrstil v ta razdelek tudi pesem *Beseda*, posvečeno spominu Toneta Tomšiča. Ze takrat pa mu je bil blizu epigram, včasih aktualno-političen, spet drugič ironično zasukan. Vendar le-ta za književnost narodnoosvobodilnega boja ni bil vsebinska novost, saj ga zasledimo prvič že v Slovenskem zborniku 1942. (Tu je objavil Oton Zupančič (Kiro Ilija) epigrama Londonskemu Kuharju in Ljubljanskemu gorečnemu, pa tudi Kajuh ga je poznal (Ob 20. obletnici pohoda na Rim, Novi predpisi, Nemška poročila, Preč. škofu Rožmanu, Poštenjak). Oton Zupančič pa ga je rabil tudi pozneje. Ker je bila zvrst za obdobje politično pomembna, zlasti za širše politično obračunavanje in komentiranje (prav zato se je s svojo zgornjo ironizirajočo govorico izredno uspešno udomachila kot komentar sovražnikovih dejanj tudi v likovnem izražanju tega časa), nas lahko samo čudi, da se književniki te učinkovite in aktualne oblike niso pogosteje posluževali in jo poskušali tedanjemu bralcu tehtneje predstaviti in nanjo dolocnejše opozoriti.

S to zbirko je napravil Vladimir Pavšič-Matej Bor krepak korak v tisto smer pesniškega sveta,

SINU IZDAJALCU

Kar zvedel sem, sin moj, kaj si nam storil,
me več ni na spregled. Sram me je, sram.
Zaprl sem oknice, zaklenil sem se v hram.
Kako naj bi s sosedi še govoril?

Sosedi? Saj jih ni več, saj domala
že vse so pokoučali, odvekli kdo ve kam.
Ko šel sem mimo njih, je zakričala
Juračeva: No zdaj, hudič, boš sam!

Razbili so mi okna: Ste se skrili?
Potuhnil! Fej, psi! Sel sem po cesti
za njimi, vpil: Jaz nimam vas na vesti!
— *Fej, izdajalska kri! Hudič, ne cvilil!*

Zastavil sem jim pot, se prednje vrgel vznak:
— Če kriv sem, pohodite mi oči in roket!
A matere od mene vleklo so otroke:
— *Proč, proč! Od takega beži še vrag!*

Ognili so se mi in še od daleč name
pljuvali. Ciknil je še Lah — soldat.
Ozrl sem se za njimi zadnjikrat,
majavo šli so s culami čez rame...

Vse so jim vzeli, a povej, kdo meni vzame
s teh pleč strahotni, strašni, težki križ?
Ne upam si po vasi, saj iz praznih hiš
še voila okna: Tvoja kri! kričijo vame.

Res, moja kri? Ne! Usmrnjene pomijel!
Vsem, vsem pokažem, kaj oče je, kaj sin!
Se to noč naj do neba strmin,
da nisem izdajalec, ogenj vpijel!

Ta dom požgem, ki sem te v njem spočel!
Potem zaprezi, stari, in med partizane!
Iskal te bom in našel! Moje rane
zaceli tvoja kri!

On, ki te je preklel.

BOLNICA V GORAH

Tu ranjeni ležimo. Nam kosti
razbite so, prestreljeni trebuhu,
obrazi beli so na beli rjuhi
in v njih globoke, tihe so oči.

Na okno v strehi pod okriljem smrek
še davi palo listje je krvavo,
nocoj neslišno ga zameta sneg,
ki kmalu nam zatrpa vso tokavo.

Potem le včasih tam izza gor
oglašali se bodo daljni streli.
Tedaj v somraku bomo oživil:
O da mi postelj tja do njih ne dal!

Le kje so naši zdaj? Kje moja četa?
In kdo namesto mene top nabija?
V odgovor sneg novembrski zameta
barako nam in burja v noč zavija.

Nekje v daljavi pa se tvoja mati
iz sanj je iznenada prebudila.
Le kaj je to, da nič ne morem spati.
Da ni v gorah nesreča se zgodila?

DVA

Na vasi ogenj in obup v očeh.
Otroke, žene strpali so v klet.
Starci jokali so: Prekleti svet!
in padali teptani po poteh.

Tedaj sta se spogledala oba:
študent Matevž in pa nosač Kajuh.
— *Midva sva hoščarjem nosila kruh.*
Pustite vas! Ubijte naju dva! —

Vse onemi, a onadva ko kip.
Le ogenj se je v strelah krohotal,
samoten ptič se je skoz dim pognal
in vtonil je v jasnihi onkraj lip.

»Tako ne gre. Zakaj samo vidva?
Saj vsi smo...« — *Molčil je dejal Kajuh*
in zrasel je v večer ko sivi duh:
— *Jaz, ljubi moji, vajen sem teg.*

Svoj živi dan se s tovari peham —
za koga? Za gospoda. Naj sedaj,
ko na poslednji sem od vseh postaj,
z bremenom vašim se na pot podam. —

Nasmehnil se je, pljunil v dlan in šel.
Ob njem Matevž, za njima zid čelad.
Nekdo je zaihtel: Moj brat, moj brat!
Se veter v češnjah tam je onemel.

ki odkriva resnično podobo njegovega poetičnega bistva, kar tudi vseskozi pojmuje kot eno glavnih komponent ustvarjalčeve fiziognomije. Že po tej zbirki lahko ugotovimo, da je pesnik omilil marsikatero patetično misel, katero bi še pred enim letom ali več, izpel drugače, opustil pa je tudi abstraktnost in vizionarstvo. Vsega tega pa se je predobro zavedal tudi Bor sam, saj opravičuje tako svoje ravnanje, bolj pred seboj kot pred komerkoli drugim, ki mu, hvaležen za prav tako izpoved, podobnih očitkov prav gotovo ni zastavljaj. Takole razmišlja pesnik o tem v peti pesmi iz ciklusa *Kje si*:

Sama smrt je v mojih pesmih,
sama kri,
pa saj rad bi pel vesele pesmi,
a teži
me trda pest.

Na podobno misel naletimo tudi v pesmi *Če padeš*. (Ciklus *Novembrska noč* 1941) pesnik jo je izrazil takole:

hotel sem naj iz moje pesmi
zapoje ljubezen, pa je zakričala pest.

Pesnik spoznava, da se je doba velikega idejnega in nacionalnega prebujanja že zaključila, saj se je rodil iz nje odpor vsega ljudstva, zaradi tega

V NOVO ZIMO

*In znova v zimo, v meteže preklete,
Kako nam je pri srcu? Eh kakol
Sli bomo kakor lani čez zajete,
kar bo, pač bo.*

*Mraz bo strupen in več ne bo nobene
steze v bregovih in le sled volkov
vodila te v neurju bo domov —
pod streho in odeje.*

*Domov?
Nemara te pokrije
in ogreje
bel pršič
in šele majski jug popotniku odkrije,
da tam že dolgo dolgo spi — mrlič.*

*Mrlič? Haha!
Naprej skoz meteže, ki viže
strupene nam pleto za kratek čas,
kdor dolgokrak je — prvi v gaz!
kdor dolgouh, ta naj z ušesi striže,
da ne bi vrag v zasedo zvalil nas.*

priljubljenosti k realnejši in intimnejši izpovedi, ki prehaja ponekod že v pravo lirično občutje. Tako je lahko že hipno navdahnjena skica drobnega, pretresujočega občufenega doživljanja. Prehaja pa že tudi v prigodnost, ki mu nadomesti patetično budnišvo, v tenkočutni človečnosti pa slutimo izvor poznejše vojne balade. Tudi v taki pesmi, kot prej, vendar na nov in manj prisiljen način, izpoveduje svojo bojno premočrnost. Take motive, ki so bili bolj ali manj resnično doživljeni pa obdela kompleksno. Pri tem predstavlja slovensko nacionalno občestvo najraje z domom partizanskega borca, le-ta pa mu služi za nosilca in predstavnika osvobodilne misli. — Izrazno postaja bolj sproščen, hkrati pa tudi skrajno nazoren. Izpoved uravnava v že običajni kitični red in se povsem odpove patetičnemu stilu Majakovskega, tudi v takih izpovedih, kjer bi to še lahko pričakovali. Kljub temu pa se ni odrekel svojemu pojmovanju umetniškega poslanstva. Kot v zbirki *Previharimo o viharje* ostaja tudi v *Pesmih* tenkoslušni prisluškovalec življenjskega utripa, predvsem sodobnega, partizanskega življenja, ki govori o bojni jasnosti, odločnosti ter drugih zgodovinsko pomembnih karakternih lastnostih slovenskega partizanskega borca (*V tretjo zimo*, *V partizanski bolnici*).

Pesmi je natisnila gorenjska partizanska tiskarna Julija I v štiri tisoč izvodih, vendar je od celotne naklade ohranjenih danes le pet izvodov. Prav zaradi te naključnosti navedimo nekaj podrobnosti tudi o tem. Kako je prišlo do odločitve, da se *Pesmi* natisnejo na Gorenjskem, ne poznamo. Podrobnosti se ne spominja niti Franc Boštjančič-Boš, kateremu je pesnik rokopis izročil in ga prinesel na Gorenjsko, niti pesnik sam. Franc Boštjančič-Boš je dobil rokopis na osvobojenem dolenskem ozemlju, kjer se je nekaj časa službeno zadrževal. — Sodili bi, da so vplivali na Borovo odločitev med drugim: za izredne razmere prav vzorno urejeno gorenjsko tiskarstvo, kar je nudilo možnost za skorajšnji natis, posredno pa so taki pogoji omogočali estetsko zahtevnejšo opremo izdaje, zadovoljive količine tiskarskega materiala in končno možnost natisa v nenavadno visoki nakladi. — 1943. leta je dosegla Gorenjska,

ki je vseskozi posvečala narodnoosvobodilnemu tisku veliko pozornost, izreden grafični razvoj. Ne le, da se je povečalo število ilegalnih in partizanskih tehnik in da se je njihovo delo izboljšalo, temveč so bile ustanovljene tudi prve tiskarne. Če izvzamemo kamniško okrožje, ki v tem prednjači — saj je bila prva slovenska partizanska tiskarna po prenehanju prvih ilegalnih tiskarn v Ljubljani, v opkarni v Radomljah, so bile na desnem bregu Save, v tako imenovanem grafičnem oddelku B, ustanovljene kar tri tiskarne: Julija, Trilof in Donas. Zasluge za ustanovitev omenjenih treh tiskarn pripadajo organizatorju partizanskega tiskarstva na tem področju Edu Bregarju-Donu. Tiskarno Julijo je postavil na desnem bregu Poljanske Sore, blizu vasi Log. Tiskarji so se vanjo vselili 17. marca 1944 in 26. marca so napravili prve odtise črk in jih poslali na vpogled oblastnemu komiteju za Gorenjsko. Ker pa je tiskarno odkril lastnik zemljišča, na katerem so tiskarno postavili, so se zaradi varnosti odločili, da jo preselijo. V novi prostor, ki so ga izbrali nad Brodmi, so tiskarno preselili konec julija. Stari tiskarski prostor (Julijo) so šesti dan po preselitvi napadli gorenjski domobranci. Prav na dan napada bi morali odpremiti natisnjene Borove *Pesmi*. Domobranci so tiskarno zažgali, tiskarske stroje pa razstrelili. Tako je propadla domala celotna izdaja omenjene Borove pesniške zbirke. Da se nam je kljub temu ohranilo nekaj izvodov, je v glavnem zasluga Franca Boštjančiča-Boša, ki je nekaj izvodov zbirke vzela s seboj ob odhodu v tiskarno Trilof, en izvod pa se je ohranil po zaslugi požrtvovalnega gluhonemega tiskarskega delavca iz Kranja, Risa.

Ako skušamo, po vsem povedanem, na kratko oceniti pesniško delo Vladimira Pavšiča-Mateja Bora, moramo te ugotovitve strniti: Borov delež za slovensko medvojno obdobje je bil izreden. Novosti prinašata predvsem prvi pesniški zbirki *Pesmi in Previharimo o viharje*. Dali sta idejni in borbeni ton celotnemu umetniškemu ustvarjanju v medvojnem obdobju, hkrati pa z izredno sugestivnostjo prispevali svoj delež k mobilizaciji za boj proti sovražniku. Njegova pesem daje prva slutiti vsestranost družbenega gibanja, s svojo polemichnostjo pa nakazuje pot medvojne literarne, posredno pa tudi vse umetniško izpovednosti. Bor začenja in napove tudi v književnosti tega časa široko idejnopolitično razčiščevanje, ki doseže pozneje svoj vrh v Karlu Destovniku-Kajuhu. Ker pa je govorila Borova pesem človeku z besedami narodne celote, ne preseneča, da je našla posnemovalce, dajala pa je idejni ton in bojni impulz vsej slovenski vojni literaturi. V njej zasledimo zametke domala vseh vrst pesniških izpovedi, ki jih je razvil in upošteval ta čas.

Pesnik stoji ves čas boja v središču slovenskega dogajanja. Je strastni borec za velike družbene in nacionalne naloge, ki si jih je zastavil narodnoosvobodilni boj. Ta razsvetljeni nemir in želja po splošnem izkoriščanju lastnih dragocenih sposobnosti vseskozi ustreza smislu pesnikovega pojmovanja umetnosti, ki je del učinkovitega osebnega deleža, hkrati pa je v popolnem skladu s pojmovanjem novega revolucionarnega nacionalnega gibanja. Pesnik ostaja vseskozi zvest spremljevalec življenja, zato je njegov sooblikovalec v najširšem pomenu odgovornosti.

Temu načelu pa ostaja Bor zvest tudi danes. Kot med vojno, ostaja tudi v povojnem obdobju v središču aktualnega kulturnega boja in borce zanj. Tudi danes je zagovornik in literarni borec za širše etične principe, ki jih je spoznal za dokončne, v skladu s svojimi izkušnjami in spoznanji, v lastnem idejnem dozorenju v medvojnem obdobju. So edino mogoča in so potrebne za obstoj in nadaljnji razvoj ne le slovenskega, temveč vsakega naroda.

RANJENEC

*Vso noč pod mano škripala so nosile
vso noč poslušal nosačev majavi sem korak
nad mano pa se zvezdna noč je razgr. Ila
in jaz strmel sem vanjo,
ranjeni vojak.*

*Kje, dragi, ste?
Ko sem v roko vam segel,
sem dejal,
da vrnem se,
ko vstal o Veliki bo noči Krist,
to noč pa, ko sem klical vas tam iz daljav,
na lice pal mi prvi je jesenski list ...*

SRECANJE

*Nek jesenski večer
v mračni obrški hosti
zmočili čudni gosti
so tvoj mir.*

*Vzeli smo izpod mahu,
kar ni prskala vase,
zemlja te dolge čase,
odkar si tu.*

*vzeli, kar v zimskih nočeh
lice so pozabile,
ki so skoz metež nosile
te v lačnih zobeh.*

*Položil na vresje sem
tvojo razbito lobanjo,
dolgo strmel sem vanjo
ves tih in nem.*

*Kje je jasnina oči,
kje sta ustni opojni?
Vame v grozoti spokojni
dvoje votlin reži.*

*Kje si? Ne, to nisi ti,
ti si se skrila vame,
tu te smrt ne zajame,
tu so še tvoje oči.*

*Tu je ponosni tvoj stas,
k meni gibko se privija,
kadar burja zavija
v nočni čas.*

*kadar sami s sabo sprt
v ulice slepe zablodim,
s tabo ko v davnih dneh hodim,
nate oprt.*

*Laž zre iz teh votlin,
nič ne bom gledal vanje,
zemlja, vzemi lobanje,
meni pusti spomin.*

*Ljuba, pridi nocoj,
vabi te mesečina,
vabi te sila spomina,
vabi te ljubi tvoj.*

DOMOV BOM SEL

*Domov bom šel in sredi majskih njiv
zavriskal bom prešerno kakor svat
in vina starega se bom napil
in v slednjo hišo hitel vasovat.*

*Domov bom šel in sredi teh zelenih
bom legel vznak in bom strmel v nebo
in v meni več ne bo nobenih
zapletenih misli,
le ena sama sreča:
svoboden ljubim svobodno zemljo.*

*Domov bom šel in vse bo govorilo:
pomlad vseh krepkih duš.
Veš kaj jo je v nas prebudilo?
Ne gostolenje ptic —
zbudila nam jo pesem je — katjuš.*

Soneti

Motto

surovi prsti te prestrežejo
telo ni razlog za namen
oblečejo te in obujejo obvežejo
nazadnje pa si opuščen

otipali so v tebi rez besed
žlebičke po katerih si curljal
enakosti in bratstva suho sled:
besedoskrunstvo zataji
vigrano igro si izdal

valpurgin bič in potlej stok:
heroičnost človečnosti
razsutost daleč naokrog
besedoskrunstvo zataji
etapa preživelosti
teles: ki je ker ga ni

1. venec

1.
surovi prsti te prestrežejo
pripaberkuješ jok in smeh
ta dvojčka ki zaležejo
ju v revnih in bogatih dneh

kako prebran je človek o prebran
iz količin in mer
roke koliba so za dan
srce pa za večer

ročaji kruha in ročaji vina
te režejo v dlani
za gnoj spomina
pač misliti in vedeti sprhni

o v cumjah ali v svili
plevelnato srce zacvili

2.
plevelnato srce zacvili
po njem volkovi se pode
ki kruti so in mili
usoda jih razje

je grčavo vejevje dni
ne da se upogniti
kar tja obesiš tam visi
visijo stare niti

oblečeš solze v belo platno
z gnilih nagelnom v lasih
pokleknil boš na cesto blatno
glej rožam na očeh

ljudje z obljubami postrežejo
in rešnje pot zarezajo

3.
in rešnje pot zarezajo
če so razpoloženi
človeška riba si ki v mreže jo
ujamejo blagoslovljeni

srce je ta ki zdaj osupne
in zdaj veselo cepeta
razum pa ve da čute skupne
sva že kdaj okrušila

izdiral si ga boš iz perutnic
dozorel in obran
boš dvigal do upalnih lic
drobljivi krhki dan

v strohnili žili
vrtinici duše so zavpili

4.
vrtinici duše so zavpili
skoz vegaste kosti
v cvetlični banji gnili
so podivjano orgijo se šli

kako telo bo razumljivo
v lučeh prisojnega sveta
meso ni ozdravljivo
obup zacepeta

je krpa upanje in vera
da si ju mečemo v oči
življenje je prastara bera
z iverjo dneva z iverjo noči

v stoletjih hlipajočih
prihodnost ne trpi navzočih

5.
prihodnost ne trpi navzočih
kobule zvezd kobul ljudi
osipa v vrečo mrmrajočih
in si ko si

o duša ta je iz srobot
in niha niha bela
prečudna so ta pota
o niha niha preperela

z zvijačami na jamborih
izplul bi vsak večer
a svet je kakor mrzel dih
kot ostru čer

morijo tvoje miroljubne sle
in sončnica besed se ospe

6.
in sončnica besed se ospe
na hrapav ščit tišine
zasuje tvoje mirne sne
dežujejo skomine

za črnim stenjem dneva bivaš
kot biva le krvnik
mojbog le kaj izzivaš
čigav si le dolžnik

z gomolji hrepenenja s krljji rok
nemara zdajle trepetaš
še ne poljubljaš nog
in sebe ne izdaš

ni kraja krikov vsemogočih:
govoriš na stenju mrmrajočih

7.
goriš na stenju mrmrajočih
in žalost gola bosa
naslonjena na prsi umirajočih
sledí se kakor rosa

svet je izlakotnjena ptica
ki preobjedena povrača
beseda vsaka je bodica
prekletega in starega berača

zagrnen v videz in zlaganost
te viška mladi svet
prikrit v kreposti in zagnanost
z verigo bojnih čet

se zagnoji vpitje
življenje te zelo potre

8.
življenje te zelo potre
lase počeseš žalost razpletena
ostane polna rje
in s tabo pogubljen

ti zgrbljen angel boš odrešil svet
ti hočeš biti nov cepič
namočen in ožet
nov plod brstič

ob jaslih tvojega srca
hrapavi jezik liže zid
spoznan si za sovražnika
za gnusni mit

o plešeš ples nečedni
po belih parkljih ki so dedni

9.
po belih parkljih ki so dedni
poznajo tvojo sled
v občestvu vrednih si nevredni
med rožami nasmehov smet

odložil boš preplezane obleke
sramoto in časti
postajal na bregovih suhe reke
glas slišal ki se ne glasi

si s sulico odpiraš srčno stran
priteče kis in smola
si čisto razdejan
besedolazec spola

z rjuho suhih zmot
boš kopitljaj skoz blato in skoz jod

10.
boš kopitljaj skoz blato in skoz jod
pred gobcem slave in časti
čekan človeštva in čekan zarot
te okrvavi.

besedovidci hočejo na vejo
imeti te na mihi in na piki
te vzamejo v dosmrtno rejo
dokler še plamenijo stiki

pod krono iz besed
vzeti privid svetov
ranljiva garjava je smet
ki vlečeš jo domov

kot da osliček si poredni
boš kopitljaj z mareličnimi tedni

11.
boš kopitljaj z mareličnimi tedni
pred repom vseh in enega
in boš samo naslednji
nič novega nerazložene

zadušnica za svetom včerašnjim
ganila bi še mrtev grob
zaneti ogenj dim
in počrni ti slednji strop

solzeče žalostinke
poselijo zemljo o zemljico
poselijo ovinke
in vzamejo slovo

berač gospod berač gospod
oj ti podganasti dilaiopod

12.
oj ti podganasti dilaiopod
tvoj ples po parkljih je oglušujoč
si živa meja pernatih usod
in stan ponižujoč

po tvoji vrvi plezajo
od las pa do peta
v srce crkljivo drezajo
z okruški pesmi in z okruški sna

podobo klavnega teleta
prevzel si iz črnih rok
po volji neprijaznega očeta
ki si ga klical bog

razjasujen zamegljen
nikoli nisi razložen

13.
nikoli nisi razložen
čigava moraš biti vrterina
na vzmet čigavo naboden
kot puh in roževina

poginjaš v čredi ali sam
na rogovili belih zvezd
na rokah starih krutih lam
ki jih zanimaš kot povest

kdo več je kdo več da
beseda človek kdo izziva
naveza je iz jekla janjarja
nekdo zelo uživa

boš kriknil pretepen:
telo ni razlog za namen

14.
telo ni razlog za namen
je vsiljeno podtaknjeno
in vzameš ga čeprav si nebogljen
še bolj: telo odmaknjeno

curljaš izpod pečim vesolja
izkoreninjen tam ondo
tu te zvrtniči tuja volja
pozabiš sled in pot

dražljiva orgija si pravzaprav
rojiš iz dneva in dan
premer si teh planjav dobnav
zapičen nekam in vklesan

s spočetjem te raznežijo
surovi prsti te prestrežejo

Ivan Jan

Grenko slovo

Takrat se je poslavljaj december in zima je to leto že zgo-daj pokazala, kaj zna. Najprej nas je prekril sneg in pritisnil pod zemljo, v bunker, zgrajen v stirmem, s smrekovino pora-ščenem hrbtu. In sneg se je še kar ponujal, kakor priliznjena mačka, ki skriva svoje ostre kremplje v velike in mehke šape. Nebo se je spet stemnilo, posivilo in spet je začelo spuščati svoje bele zaklade. Med smrekami so se čudovito lepo vrtinčile snežinke in tiho sedale druga na drugo, druga poleg druge. Nas pa je še bolj potisnilo v bunker in odtrgalo od ljudi. Snega je bilo toliko, da so košate, visoke in goste smreke oko-li nas zadržtele pod silnim bremenom. Pokrajina je bila grozotno mirna in prelepa. Zaskrbljeno smo pogledovali v sovražno sivino nad seboj. Saj je bilo, kot bi se nebo sellilo na zemljo, tako nas je zasipalo z gostim, suhim in mrzlim prahom...

Umirajoči december je zdaj ubral tanko in mrzlo melodi-jo. Zapihal je ostro in življajoče, kot bi nam žugal s svojo ledeno roko. Sonce se je spet pokazalo, a nelzprosni očaj mrz se je izzivalno in ledeno posmehoval njegovi slabosti ter v zraku divje vrtinčil, kakor bombažni prah lahke snežinke. V zraku so oživilj divji roji snega, življajoči veter pa je neprestano navijal svojo pesem. Poplesavalo je vse, kar se ni dobro držalo tal ali drevja. Vse kotanje in grape so zalili zameti, greben Karavank pa je kmalu pokazal izlizana in skalnata rebra. Bivak se je pod visokim zametom komaj še zazna-val, veter in smreke pa so nanj še vedno stresale svoje snežne tovore. Stirje šele s prvim mahom porasli: predrzni Rok, že velik in tršat, a klobuštravih dolgih nog in nenavadno širokih dlani; skrbni ter čvrsto raščeni Matija; za prehrano odgovorni in pripravni Luka ter jaz. Stirje terenci; vsi mladi, skoraj premladi za tako resno delo, kot je bilo terensko, smó to partizansko zimo preživljali zdaj ujeti v trde in ledene klešče. Drv je še bilo, zato smo imeli v prostoru prijetno, lenost raz-širjajočo toploto. Brezdelje nas je že začelo razjedati, posebno, ker nismo mogli do ljudi in tudi kurirska zveza je bila pretrgana. Toda iz želodcev se je oglašalo vse glasneje in pajki v njih so začeli presti svoje mreže. Sli bi nad divjad, a zdaj je bilo tudi za to težko. Cimprej bo treba k ljudem. K našim in k takim, ki se nas bodo ustrašili. Posebno h Kožarju, pre-metenem in prodanem lisjaku smo se pripravljali že dalj časa.

Luka je po kotih vedno kaj brskal in po tednu dni, kar se nismo premaknili, razen okoli bunkerja nikamor, kakor mimogrede bleknili:

«Ce bomo jedli le po enkrat dnevno, imamo še za dva dni.» Spogledali smo se in se vsi naenkrat obrnili k njemu. Po-svet je trajal precej dolgo. Sklenili smo edino, kar je bilo mogoče; zvečer oditi v vas pod nami, dve uri daleč. Založili se bomo pri kmetu Kožarju in mu izprašali kosmato vest. Potem pa...

Brez besed smo vedeli kaj. Ze davno se je s svojim obna-šanjem sodil sam. Nocoj bo varneje, ker je Silvestrovo, saj

(Nadaljevanje na 10. strani)

Petnajst belih let

PETNAJST BELIH LET

Ce je vsako izgubljeno leto prazen list, od zadnjega je srečanja med nama petnajst belih listov.

Nekje v predalu rumenijo zate pozabljeni soneti že petnajst let.

Se večer že zdavnaj erke tvojega imena spominu so izpadle iz brezzobih ust.

In vendar sem se spomnil tvojih las, oči in ustnic in žeje v duši, ki me je izžgala.

To si ti, sem rekla pijan od žalosti in vina in te krstil: Neodžejana Mladost.

In kot da so se vnovič razcvetele mrtve sanje, omamno zadehtelo po ciklamah je od nekad.

V vrtincu plesa tudi ti si pozabila, da mimo naju je zdrselo že petnajst belih let.

Privila si se k meni in me poljubila, nato spet tujca sva razšla se v noč.

In vendar vendar še in še razmišljam: Kaj vse bi bil mi tvoj poljub nekoč.

RAZBITI POGOVOR

Okno je polno noči. V brezmejni tišini slišim zveneti mesečino, čisto kot kristal.

Ugasnil sem luč, da bi noč, ki zdaj tebe objema, sprejela moj pogovor s teboj.

Pa me je zmotil pes z lajanjem na nevidnega metalca nožev v nebo ...

O vse nebo je prebodeno s svetlimi noži nocoj

In moj pogovor s teboj je moral unreti pod njihovo ostrino.

VSAKDANJOST

Prav blizu tebe in prav blizu mene je vsakdanjost.

S pogledom divje mačke davi tvojo pesem.

Pesem, ki iz duše je privrela čista: pesem ptice v razvetelih vejah, pesem jutra, ki mi ga lepota tvoja je prižgala v srcu.

Prav blizu tebe in prav blizu mene je vsakdanjost.

Z razbeljeno zavistjo bi izžgala rada roso mojih solz na tvojih listih.

O še mojim solzam je zavistna in ko bi mogla, na verigo bi priklenila pesem kakor psa.

Prav blizu tebe in prav blizu mene je vsakdanjost.

Med naju bi zagodila se rada in z zavistnim srcem ubila pesem.

Pa je brez moči, ko se ji izpod krempljev je izrgala LJUBEZEN, čista kakor pesem ptice in je poletela V TVOJE JUTRO.

STROJEPISKA

Gledam te. Tvoje prste, lepe in gibke.

Pod njimi tipke erk so kakor zobajoči srebrni kljumčki plic in pesem ritem pisalnega stroja.

Gledam te. Tvoje prste, lepe in gibke.

Moje srce so tipke srebrnih erk in ti ob stroju si pesem moja.

V TVOJEM OBJEMU

Vzemi luni zlati srp in se nagni nad zlato reko žita.

Moje hrepenenje zrelo težko klasje hoče, da ga požanješ.

V zlatem jutru z zlatim srpom požanji mojo dušo.

Vsako vlakno zlata bilka z zlatim klasom nate čaka.

Vsako vlakno zlata bilka z zlatim klasom se bo vdano vdala pod tvojimi rokami.

V snopje me povežil Njiva zlatih snopov v tvojem sem objemu.

LJUBEZEN

Reka je brezobzirna. Je kakor ljubezen.

Mlada divja razpenjena sinja konjenica

zdavnaj že je razrila mlado nežno vrbje ob bregu in odbrzela.

Kdo ve s kolikimi potoki s koliko rekami se je nebrzdana združila.

Reka je brezobzirna. Je kakor ljubezen.

Navidezno mirna je iznenada preplavila moje suhe bregove in se odtekla.

O moji z blatno prstjo obloženi bregovi. Dobra je zemlja. In dobro je sonce.

Na zlatih statvah tke, draga, zate tepih zeleni in veze vanj rože iz sanj.

NEDOSEGLJIVA

Spi, le spi. Ni ti treba misliti na mojo žalost, ki brez tvojega objema ne bo skopnela.

Spi, le spi. Tisoč zvezd na nebu počiva: tisoč kresnic na velikem temnem listu.

Spi, le spi. Moje srce je kresnica na velikem temnem listu brezmejne žalosti.

Spi, le spi. Ni ti treba misliti na mojo žalost, ki brez tebe ne bo skopnela, nedosegljiva.

NEZNANKA

Pojem neki lepotic, ki ji ne vem imena.

Samo njene oči sem videl in nebo, skrito v njih.

In njen obraz sem videl in njen korak. O ponosna žrebica!

HREPENENJE

Nekje še mora biti košček sveta, kjer samo zame rože cveto.

Nekje še mora biti kitara, samo mojim prstom namenjena, in piščal, rdeča kakor dekliški poljub.

Nekje še mora biti nebo z zvezdami, ki ne umro.

STUDENEC

Rad bi bil studenec in rad bi te videl žefno, sklonjeno nad menoj.

Z vsakim vlaknom bi užival, ko bi me žejna pila. Ko bi se odžejala ob mojem srcu, bi mi ne bilo hudo, četudi bi usahnili.

SLA

Da sem sončni žarek na tvoji zagoreli polti, prižgal bi v tebi nepotešljivo slo. Da sem sončni žarek samo.

In da sem mesečina v topli poletni noči, pokril bi tvoje golo telo z breztežno prozorno tančico.

Da sem mesečina samo. In da sem zrak, ki ga vdihavaš, voda, ki jo piješ, kruh, ki ga uživaš.

In da sem roža, ki jo občuduješ, ptica, ki jo poslušas, pesem, ki jo ljubiš.

Da sem vse, le jaz ne: blatna školjka z biserom v srcu, ki ga ne vidiš.

RDECA PESEM

Zarja lepa mlada kmetica v zelenosinjem predpasniku.

Sonce rdeče zrelo jabolko kotali se lepi mladi kmetici v zelenosinji predpasnik.

Ti v mojem srcu rdiš kot rdeče zrelo jabolko.

O jabolko, da te odtrgam. O jabolko, da te okusim do zrelih koščic.

Mlade zelene jablane nosiš v zrelih koščicah.

Mlade zelene jablane bodo vzkltile iz tebe.

Mlade razcvetele jablane z belorožnimi sanjami.

PESEM ZATE

Izgubljena v molk večernih ur je moja pesem.

Pesem zate, ki srce sem svoje ti odklenil v nebo pojočih zvezd in svojo noč s kresnicami prižgal.

Pesem zate, ki srce sem svoje za posteljo ljubezni ti postlal z blazino mesečine.

Pesem zate, ki vsak dan te čakam, da boš prišla v srca sobane, kjer vse zvezde zate so prižgane sleherni večer.

Pesem zate, ki od nikoder ni te: prečuta noč, ko ti si mi molitev in žgoča sla.

Pesem zate, ki morda nikoli ne bom objel te v sinji mesečini in te zasul z girlandami poljubov.

Pesem zate, ki si daleč, daleč v sinjem jutru nedosegljiva kakor let galebov čez morja širjave v daljave sinje.

Metod Badjura — avtor prvega slovenskega umetniškega filma

Ko zasledujemo njegovo kariero, bomo našli, podobno kot BADJURA sam, malo časa, da bi se ustavljali ob privatnih zadevah. Izredno pomembna je letnica 1932, ko je posnel in režiral edinstveni dokument na svetu — film »BLOSKI SMUCARJI« trajne mednarodne veljave.

BADJUROVA kamera je znala polskati v naravi tisto, kar je bilo vidno le njegovim vedno iščočim očem. Skratka, tiste nežne in neopazne odtenke, ki so dali idejnemu osnutku »BLOSKI SMUCARJI«, ko ga je prellil v filmski jezik, popolnoma drugačen prizvok. V tem pa je morda skrivnost njegovega uspeha.

BADJURA je danes na višku svojih moči, spoznal je svojo umetniško poslanstvo. Delal je hitro in ustvaril svoje štiri mojstrovine. Vsako pa je obdelal z virtuoznostjo do najmanjše podrobnosti.

BADJUROVA osebnost je živahna in prožna — je pravi filmski lirik. BADJUROVA filmska kariera je sinteza bistre tehnike in umetnosti pripovedovanja. Ta ocena velja še danes ob dvojnem jubileju in upati je, da bo BADJURA enako uspešen tudi vnaprej.

(DR. PROF. PAUL MARTINAUD: »FAISONS NOS COMPTES«, CINEMONDE FÉVRIER 1958, PARIS)

»Končno imamo priložnost videti slovenski dokumentarni film »BLOSKI SMUCARJI«, ki ga lahko brez pridržkov hvalimo. Se več, avtor BADJURA je dosegel s tem filmom to, kar nam Nordijcem ni uspelo nikoli. Ohranil je zanimivo odlični filmski zapis o prastari rabi smuč. Kamera je odlična, kompozicija prav tako. BADJUROVA poetična poanta je neponovljiva. Nedvomno počiva v BADJURI še velik izrazni umetnik. S tem imenitnim dokumentarnim filmom, je BADJURA dosegel največ, kar je mogoče.«

(PROF. GUNNAR OLLSON: »BADIURA'S SKI FILM TRIUMPH«, DAGENS NYHETER No 212, STOCKHOLM 1955)

»Prepričani smo, da je bil BADJURA edini sposoben izdelati tak film kot je — TRIGLAVSKE STRMINE —, tako pošteno, dovršeno in logično, kajti on se ne da zanešiti nekim imaginarnim čarom ali pa navidezno nepremagljivim zaprekam. Badjura je uspel tudi zato, ker je med ljudmi, ki jih prikazuje, živel in poznal njih tegobe in radosti — saj končno je bil sam eden izmed njih.

Ali je še kdo na Slovenskem prikazal tako poetično življenje v planinah, kot je to storil Metod Badjura. V tem filmu je dokazal suvereno obvladanje filmskih izraznih sredstev.

(»ENAKOPRAVNOST« — CLEVELAND, stran 4, 15-VIII-1933, CLEVELAND)

»Film — NAŠI LIPICANCI, nagrajenec na festivalu v Edinbourghu avtorja M. Badjura, je izrazito liričen film. Slovenska pokrajina je izredna, posamezne sekvence čudežno lepih alpskih predelov so navdušile tako gledalce kot strokovne kritike. Ko gledate film, čutite spoštovanje do jugoslovanskih narodov. S tem filmom so se Slovenci dostojno predstavili zahtevnemu občinstvu v glavnem mestu Danske.«

(DR. EJNER DYGVÉ: »FILM KRITIK«, BERLINSKE TIDENDE No 3, 16-I-1952. KOPENHAGEN, DENMARK)

»Skoraj vsak BADJUROV film od leta 1933 dalje je pomenil uspeh. Uspeh ga je spremljal skozi vse življenje, toda niti enkrat ni BADJURA popustil, vedno se je učil, vedno izpopolnjeval in — zmagoval. Nečesa pa v njegovih filmih zmanjka iščemo — lastnosti, ki jo imenujemo osebni pečat. Filme Johna Hustona, Orsona Wellesa spoznamo takorekoč na prvi pogled. To pa ni mogoče pri BADJURI, ki je vedno drugačen.

BADJURA je eden tistih redkih režiserjev, ki posname letno največ en film, vendar ga obdelava z zvrhano mero virtuoznosti ter pridene končni lirični navdih. Zakaj tako malo in v čem je skrivnost njegovega uspeha? Pri delu vodi Badjura samo en cilj, poskušati, da bo vsak naslednji film boljši od predhodnega. Ali če zaključimo z Badjurovimi be-

sedami: »Ko najdem temo, mesece in mesece obdelujem scenarij in čakam, da me snov sama tako prevzame, da sem ji pripravljen žrtvovati celo leto ali tudi več.«

Pred njegovimi očmi lebdí cilj: doseči čimveč, največ, kar je mogoče. Badjura je to že nekatikrat dokazal, ponovni korak proti cilju je naredil letos 10. oktobra 1952, saj je s svojim filmom — SLOVENSKO PRIMORJE — osvojil 2. nagrado televizije NBC v New Yorku. S tem filmom se je Badjura krepko uveljavil v Združenih državah Amerike.

(DR. PROF. KENETH TYNAN: »AN INNER VIEW OF M. BADIURA«, THE TIMES, OCTOBER 12 1952, LONDON — 1952)

ABSOLVENT GRAFIČNE AKADEMIJE V LEIPZIGU

Zivljenjska pot Metoda Badjura je bila zelo prestra. Iz rodne Litije, kjer se je rodil leta 1898 ga je peljala pot v osnovno šolo v Toplice pri Zagorju, nato pa v Ljubljano na realko. Tam ga je v četrtem letniku iznenadil vpoklic k vojakom. Od leta 1915 je služil vojsko v gorskih strelih. Bil je dvakrat ranjen, drugič kot koroški borec pri Sv. Jakobu na Koroškem. Ko je končal dva letnika srednje tehnične šole v Ljubljani, ga je odnesla pot na Dunaj v grafično šolo. Od tam ga je vodila pot naprej na grafično akademijo v Leipzig, ki jo je absolviral leta 1924.

Leipzig je bil za Metoda Badjuro — filmskega ustvarjalca ogromnega pomena. Tu se ni seznanil samo z modernimi tehnikami reprodukcij, temveč je doživel tudi neposredno srečanje s filmom. Nekoga večera ga je med večerjo v študentski menzi slučajno povabil znanec, naj mu pomaga vrteti snemalno kamero pri snemanju kratkega risanege reklamnega filma. Badjura je film zamikal in zvalbil v svoj čudoviti svet. Začel se je zanimati zanj. Ko se je vrnil v domovino, se je v domačih gorah, ki jih je izredno ljubil pogosto znašel ob misli, da bi ves ta čudovito lepi svet dostojno ujel na filmski trak. Pa ne samo to. Vedno znova se mu je med predstavami v kinematografu, vsiljevalo vprašanje, zakaj tudi na Slovenskem ne bi snemali filmov.

FILMSKI USTVARJALEC BADJURA, PREMAKNIL S SVOJIMI DELI SLOVENSKO FILMSKO TRADICIJO VSAJ ZA PETNAJST LET BLIŽJE ZACETKOM FILMSKE USTVARJALNOSTI V SVETU ...

Tako se je dejansko začelo. S prihranki si je nabavil snemalno kamero in začel snemati. Sprva so to bile le registracije osebnih doživetij, leta 1926 pa je prvič usmeril oko svoje kamere na dogodke tedanjega javnega življenja v Sloveniji. Nastale so prve reportaže.

Badjurov film — dokumentarec trajne vrednosti »BLOSKI SMUCARJI«, priča o velikih lirični potenci avtorja. Mednarodna priznanja, ki jih je BADJURA prejel za svoje mojstrovine, uvrščajo slovensko nacionalno filmsko ustvarjalnost v vrh razvitih držav z daljšo filmsko tradicijo. Badjura je skupaj s svojo ženo in zvesto sodelavko Milko posnel film »BLOSKI SMUCARJI« v treh dneh leta 1932. Isto leto je nastal še drugi dokumentarec »TRIGLAV POZIMI«, ki so ga z ogromnim uspehom predvajali v Jugoslaviji, Avstriji, Franciji in Italiji.

Leto 1932 je vsekakor najpomembnejše, nastal je prvi slovenski celovečerni igrani film »TRIGLAVSKE STRMINE«. Po Badjurovi ideji je scenarij napisal pisatelj Janez Jalen. Filma »TRIGLAVSKE STRMINE« ni navdušeno pozdravila samo Slovenija in Jugoslavija, temveč so najbolj pohvalne kritike o njem izrekli v svojem tisku tudi naši izseljenci v Ameriki.

BADJUROVO FILMSKO PODJETJE »SAVA« — RASTI TEMELJNI KAMEN SLOVENSKE FILMSKE

Leta 1940 je storil Badjura v svojem filmskem ustvarjanju korak naprej — posnel je prvi slovenski zvočni dokumentarec »POHORJE«. Leta 1945 se je z vsem svojim bogatim znanjem, izkušnjami in zaupanjem v nadaljno rast slovenskega filma, vključil v povojno slovensko in jugoslovansko ustvarjanje.

Za časa okupacije je Badjurova kamera mirovala, toliko pridneje pa je njegova klišarna ponarejala živilske nakaznice, osebne legitimacije in vrsto raznih uradnih tiskovin za osvobodilno fronto. Premnogokrat sta te izdelke Milka in Metod Badjura prenašala na določena mesta ter prestala marsikatero okupatorjevo preiskavo.

»Od svojih petinšestdesetih let, jih je METOD BADJURA preživel petinšestdeset ob režiranju in snemanju filmov. Po najnovejši statistiki trideset filmov nosi njegovo ime, vsekakor pomembno priznanje za BADJUROVO ustvarjalno moč. BADJUROV renome počiva predvsem na filmih, ki so dosegli zavidljivo mednarodno tehnično in umetniško raven.

Ti filmi, kot »TRIGLAVSKE STRMINE« (prvi slovenski umetniški film) »BLOSKI SMUCARJI« (1. nagrada na kongresu etnografov na Svedskem leta 1955) »MLADINA GRADI« (3. nagrada na filmskem BIENALU v Benetkah leta 1952) »BASI LIPICANCI« (3. nagrada na filmskem festivalu v EDINBOURGHU leta 1951) ter plejada odličnih zimskoturističnih in športnih filmov, uvršča pionirja slovenskega umetniškega filma BADJURO v sam vrh evropske in svetovne filmografije.

Med prvimi BADJUROVIMI filmi, ki so jasno dokazali njegov filmski talent, je brez dvoma dokumentarni film »BLOSKI SMUCARJI«, ki je edinstven tovrsten film na svetu. V njem je BADJURA edini ohranil na filmskem traku starodavno uporabo smučaj na bloški gorski planoti. Filma s takšno tematiko nimajo niti nordijske dežele, kjer uporaba smučaj sega tudi daleč nazaj v zgodovino.

Skratka BADJUROV film »BLOSKI SMUCARJI«, je edini dokumentarni zapis o prastarem smučanju ter o uporabi smučaj na svetu sploh. Omenjeno kopijo filma hrani v svojih arhivih tudi naša, francoska kinoteka v Parizu pod registrsko številko 9420. Film »BLOSKI SMUCARJI«, odlikuje dovršena simfonija, dognana filmska kompozicija ter odlična dramaturgija. Znanje, izkušnje in umetniška potencia METODA BADJURE so dragocena pridobitev za mlado jugoslovansko in predvsem slovensko kinematografijo.

(DR. ROGER HENAFF: »CONNAISSEZ-VOUS M. METOD BADIURA«, UNIFRANCE FILM INFORMATIONS, No 5/30, PARIS — 1963)

»Slovenski režiser in snemalec METOD BADJURA, je živ dokaz za teorijo razvoja po eni strani, po drugi strani pa živo zanimanje za teorijo estetike. BADJURA ni postal režiser iz pesnika kot COCTEAU, ni postal režiser iz jasnovidca kot JEAN VIGO, ni postal režiser iz demagoga kot CAPRA. BADJURA je zgolj režiser in snemalec ter močan dokaz, da se lahko trdovratna bistroumnost in energija dvigneta iz neopazne slučajnosti do umetnosti. Starejši kritiki so pisali o umetnosti kot o nekem boju, o borbi med razsodnostjo in fantazijo. Pri BADJURI tega boja ni, saj pri njem korakata zdrav razum in jasen čuti drug ob drugem.

Spravki
Roditi je
jezuiti, ki
hotel postati
kamen pa
sko nastav
na ptičih
posve, po
neroz, te
tudi Jan K
di Federica
pri stvarj
Njegov
sme predsi
Nevada, v
tudi s poli
in se ot t
Spalni pr
reputacijo
Sovjetski z
Mediji in
zbriski už

BADJURA
NARJE S
Vse trans
lik pčuvov
kvalitete
ga filmo
vzeto, eds
vega filmske
ben vrtni
amatele
Slovenem
njem v ocl
niti mo sl
vestno, ide
temelj na
njinj nstr
rah dčezal
izobilje
bližal v ef
ski kreativn

Tudi pov
ni skrbena,
vih potjih
slovenske
Badjurov
tedniko (ob
so postoj
letno nčvar
zamanj v t
težen) s pr
filmi, hčodc
BADJURI iz
plodnost ob
gal v n m

BILINCA
JE VEK
Nemur
venske film
nihče op
mero rovc
filmi, avc
vne me
mo očit
Pokazal
vladn
Ne b
trelin b
in ose
šteto
formu
Goša s
manjši
je občuj
pogled
Noben
za film
stravini
pretek tr
Globo
nestorj
nenada
sko, slo
Til in
nas je
ga ni
realisti
film orig
Skoraj
ročju film

Speski pesnik RAFAEL ALBERTI je Andaluzijec. Rodil se je 1902 v Puerto de Santa Maria in se solal pri jezuitih, ki pa ga niso mogli vzgojiti po svoje. Sprva je hotel postati slikar. Leta 1917 je zato odšel v Pariz, leto kasneje pa je že priredil v Madridu svojo prvo slikarsko izstavo, a je slikarstvu dal kmalu slovo. Zbolel je na plečih in se vrnil v Sierru de Guadarrama in se posvetil poeziji. Zaslovel je že s svojo prvo zbirko *Mari-nero en tierra*. Med občudovalci njegove poezije je bil tudi Juan Ramón Jiménez, med prijatelje pa je štel tudi Federico Garzilo Lorca, s katerim je sodeloval tudi pri ustvarjanju gledaliških del.

Njegovo ime smo omenili že v številki Listov, ko smo predstavili lanskega Nobelovega nagrajenca Pabla Neruda. V tridesetih letih se je Alberti začel ukvarjati tudi s politiko kot član Komunistične partije Španije in se kot tak udeležil boja za obrambo republikanske Španije proti Francu in njegovim fašistom kot pilot španjskega letalstva. Večkrat je potoval tudi po Sovjetski zvezi, danes pa živi v eksilu v Buenos Airesu. Med leti 1924 in 1958 je izdal dolgo vrsto pesniških zbirk, ki jih uživa kot pesnik svetovni sloves.

Miha Klinar

BADJURA SI ZA VEČINO SVOJIH FILMOV NALAGAJE SNEMALNO KNJIGO KAR SAM

Vse slovensko delaven, poln načrtov, je Badjura izredno uspešno in vredno povezan v razvoju slovenskega filmskega ustvarjanja. Filmsko zgodovinsko vzeto, predstavlja Badjurovo delo v okviru njegovega filmskega podjetja »SAVA« izredno pomemben in uspešen član, ki povezuje čisto individualne in amaterske poizkuse nekaterih posameznikov na Slovenskem s sistematičnim filmskim ustvarjanjem v socialistični Jugoslaviji. Badjurovo delo ni niti malo slučajnostno in amatersko, temveč zavestno in idealizma polno in vztrajno ustvarjanje temeljeno na nacionalnem slovenskem filmu. S svojimi ustvarjalnimi in filmskimi razmerami je Badjura v tedanjih razmerah deloval, da si tudi Slovenci dokončno lahko izoblikujejo lastno filmsko umetnost in s tem približajo nacionalno kinematografijo filmski umetnosti v svetu.

Tudi povojna Badjurova filmska ustvarjalnost ni skromna, saj je prav tako kot pred vojno v novih poteh dela zapisal svoje ime v zgodovino slovenskega filma.

Badjurov filmski opus je vseobsežen. Poleg 55 tednikov (obzornikov) je posnel tudi 98 filmov, ki so po vsebini domača in tuja priznanja. Petintridesetletno ustvarjalno delo pionirja BADJURE ni bilo zaman v to obdobje je ujetih toliko plemenitih težav, prizadevanj kar zgovorno pričajo njegovi filmski zgodovinski resnici na ljubo, velja mojstru BADJURI izreči iskreno priznanje, saj je v tem plodnem obdobju z nenehnim delom budil in dvigal naš misel na slovenski film.

BILNICA BADJUROVEGA DELA JE VEKAKOR VISOKO POZITIVNA

Nedvomno Badjura zasluži naslov pionirja slovenske filmske ustvarjalnosti, in mu tega naziva ni oporeka. Se preden je imel filmsko kamero v rokah, je pokazal izredno zanimanje za film. Svoja dela je vložil obilo inteligence in vneme pozornosti s filmskim ustvarjalcem od rojstva. Pokazal je izredno umetniško občutljivost ter obvladano sodobne tehnike.

Ne bi zapadal v nekritično občudovanje, je treba priznati kar mu gre. Njegovo delo je enotno in edinstveno, njegov slog je prinesel nešteto stvari. Badjura je daleč od običajnih form in prijemov.

Govorilo so v nekaterih njegovih filmih tudi pomembnosti, ki jih ne gre prezreti, toda v njih je občutljivost in prodornost, ki jih opaziš na prvi pogled.

Nobenega dvoma ni, da gre pri Metodu Badjuri za filmskega ustvarjalca, ki se je s svojimi mojstrovinskimi vpisi v zgodovino sedme umetnosti preteklih trideset let.

Globoke nas je pretresla vest o nenadni izgubi nestorja slovenske filmske ustvarjalnosti. Njegova nenadna smrt pomeni veliko izgubo za jugoslovansko, slovensko in svetovno kinematografijo.

Til in skromno, kot je bilo njegovo življenje, nas je zapustil, zadnje dni leta 1971. Visoka starost ga ni ovirala pri nadaljnjih načrtih in skoraj bi realiziral toliko pričakovani in znani celovečerni film o priglaskem Zlatorogu.

Škoda, da štiri desetletja Badjurovega dela na področju filmske ustvarjalnosti ni bilo zaman.

Rafael Alberti

Venezuelska obala

Videti je da so te gore pleča Amerike.

Nekaj se tu dogaja, se poraja ali pa je že umrlo.

Te krvave izpraskane odrte kepe mesa, te divje, kakor z ovnom v valove zabite kosti,

te odvržene zveržene hrbtenice, ki jim okrog reber opleta z bičem suhi in zeleni veter.

Mogoče je, da se tu dopolnjuje rojstvo molka ali pa samo razpadajo oblaki v svojo smrt.

Nekje bolj daleč pa temno opreza s kljuni tisoč morskih ptic, nagonsko padajočih kot izstreljene mrtve krogle v nepričakovano nad vodami razpeto grozo bežečih rib.

Nekdo je tukaj šel k hudiču, utopil se, umrl kdorkoli že, nekaj se je tu zgodilo, o čemer tale rebra te kosti molče ali tajé.

In vendar tu živi neko ime, trenutek, izvor, začetek.

In gore te človeku zde se kot pleča Amerike.

Arion Domislice na morju

1 Ritem, morjel Ritem! Verz, o verz!

2 Ti veš, o morje, da sem tvoj učenec in da moj mojster si, zanikati ne morem.

3 Ti valoviš in zemljo, ki v naročju te drži, napravil si za breg.

4 Nihče ni v tvojem srcu,

nihče v tvojem truplu.

5 Morje se je zmotilo in pustilo vzleteti lastovico.

6 Nema plima in mojih mrtvih. Mogoče pilijo vas daljne plave skale.

7 Na vsak način zveniš kot vselej, morje in kakor vselej si podoben svoji prvi sliki.

8 Kdaj pa kdaj človeku se zazdi, da morje več ne ve, na katerem stolu je nasedlo.

9 Tu je morje. Hotelo biti je mornar že od otroških let.

10 Tu je morje. Ni smrtnika, ki tako krsto, obito z žebli zvezd, bi kdaj imel.

11 Tu je morje. Na bregu smrt sedi in nanj strmi.

12 Tu je morje. Na njegovem grobu moralo ležati tudi bi nebo.

13 Na dan, ko bom umrl, ob isti uri želel bi, da tudi morje bi vtonilo v svojo smrt.

14 O morje, vem: ti zame si kot drugi breg.

15 Ti veš, o morje, da z akvareli sem slikal te že kot otrok.

16 Na tebi, morje, sem iskal nesmrtnosti smehljaj zaman.

17 Morje hripavo že brez glasu od izpljunkov mrtvih.

18 Kaj v tebi iščejo, morje? Kaj mravlje naklepajo pred sipinami prismojenke?

Mislijo, morje, da te bodo znosile proč

od tam, kjer si in zgradile hišo iz tvojih valov, rušnik iz muzike šumov in divjih vetrov.

19 Galeb, ki se je v košček tvojega zrcala, odvrženega na breg, ujel, je zadržtel: Glej, morje, morje sem, oznanjuje me val, bel, bel, bel.

20 Bi bilo mogoče, morje, da bi te ponoči odpeljali moji sovražniki?

21 Morje, ov tvojem sem pogledu, glej, uobil svoj prvi sivi las.

22 Včasih morje grenko zadiši po zalosti, po brezupnem domotožju, po brezmejnih resničnosti, ki me več te ne izpusti.

23 Tudi po zapuščenem otroku, ki jahtuje za jeajo in svojo materjo.

24 Mimo tega sem spoznal, da včasih po brezupu čakajoče žene zadehti.

25 Spet ob drugih popoldnevih zavonja po družini ki na njegovem bregu se rjavi.

26 In pod noč nenadoma dobi nekakšen vonj po dlesni brez miru.

27 Nič hoteti, morjel Nič hoteti! mi šepetaš nocoj in v glavi mi šumiš s krvjo.

28 Vselej čakam, morje, da naplaviš nekaj, kar ni biser, kar ni riba ali utopljen mrlič.

29 Nedolžnost daj mi, morjel! Nedolžnost, ki tako resnična zrcali v tebi se ta hip. 30 Zemlja-

menim, morjenima nobenega glasu, da o sreči bi ti odgovorila z glasom, čistim kakor tvoj.

31 O čem razmišljaš, morje? — O tem, da jaz nocoj, o morje, prav ves bi rad bil ti.

32 Nenadoma vse slovnice je morje izgubilo in zamenjuje s subjektom predikat.

33 Beži z bolečimi rameni in uti kakor otrok v kleti, ki ni dobil stlačic.

34 Vrata sem odrinil na stečaj in morje prišlo je k postelji tako zaupno, da pes, ki ga je videl, ni dvignil uhljev.

35 O kakšna sreča, morje, da sem tako živo verjel, da ti si jaz in jaz sem ti in da me vsi klicali s tvojim so imenom. Klicali so: Hoj, Rafaell In že lahko sem nosil ladje na svojih plečih.

Misli name

Misli name na visokem mcrju, prijateljica, medtem ko se odpravljaš, da se nikoli ne vrneš.

Ce vihar, prijateljica, črno mrežo na jadro spusti,

če se čuječi kapitan nič več ne prizadeva

če brezžična telegrafija odpove

če se jambor v val spremeni

in ti, prijateljica, v morskó sireno na dnu morja.

imajo tudi Nemci koledar. Kdo bi pomislil te noči na nas partizane, ki smo bili v vsej okolici samo štirje.

Takoj smo začeli, že ne vem katerikrat, čistiti orožje: staro in kratko »raubičarsko« krepelo, dve lovske puške ter velik revolver na boben, ki pa je imel le štiri naboje. Štiri postavili — zamotane v različne obleke, oborožene še z globokimi nahrbtniki, so se spustile v sneg. Hodili smo drug za drugim po istih stopinjah, da smo laže brisali sled in tudi laže stopali. Iz potoka smo se izvilni na ozko planinsko pot. Kakor rečeto velika luna nam je dobrohotno svetila in včasih smo se zaradi te svetlobe morali spoprijeti tudi s snežno cefino, kajti med hiše ni kazalo zaviti. Pod nogami je škripalo, nas grizlo v nosove in ušesa, da so nas oddaljene lučke v zamrznjenih oknih hiš, za katerimi smo slutili mir in toploto, še bolj vznemirjale in nam vzbujale misli na mirne dni, na svoje, na poslavljajoče se in prihajajoče leto, ki nam je bilo velika uganika. V tej tih zimski mesečni noči bi človek skoraj pozabil, da je mir okoli nas lažen. A mrzlo železje na naših ramah in rokah je hladilo naša ogreta srca.

Narava se je še vedno igrala in veter je zaletavo požvižgaval okoli nas ter v divjem plesu preganjal lahke oblake snega. Mi pa smo se, pobeljeni kakor snežni možje, preblijali po debeli belini, ki se je razen vetra še ni dotaknil nihče.

Prigrizli smo se v vas, do Kožarja. Poskrili smo se okoli hiše in oprezali na prozorno cesto. Nič. Pač! Tudi nemška patrolja je bila na obhodu. Prvi ljudje, ki smo jih srečali, so bili ti zeleni zlodejci. A kmalu je izginila za ovinkom. Ko je Kožarjeva dekla z vedrom mleka prišla iz hleva proti hišnim durim, smo pohiteli za njo in vrata v hišo so se zaprla za vsemi skupaj. Ona in nas troje smo se znašli v veliki hladni veži, a Rok je ostal na straži. Zenska se je tako prestrašila, da sem ji moral prestreči vedro, če ne bi ji prav gotovo padlo iz rok. Le od kod naj bi se v tem razkošju snega vzeli partizani?!

Vso močno presenečeno družino smo zbrali v kuhinji: gosposinj, otroka, dekle in gospodarjeve starše, ki pa so nas gledali kar prijazno. Kakor zid blede gosposinja se je komaj obdržala na nogah. A kje je gospodar?

Njegova, na oko zelo prikupna, po tirolsko opravljena, preplašena žena s svitkom svetlih las, spletenih po vzoru uvoženih nemških učiteljic, je boječe povedala: »Bolan je! Hudo bolan. V izbi leži.«

Njega smo morali dobiti, saj smo prišli prav zaradi njega. Zaradi takih-in podobnih smo se potikali po gozdovih. Zdaj smo bili tu, svoji in ljudski maščevalci.

Zenin pogled se ni odrgal od nas, ki smo z napetim orožjem stali pred njimi kot sodni dan. Spogledala sva se... in razumela.

Luka je ostal pri onih v kuhinji, z Matijo pa sva se zagnala proti izbi. Da ni past, prevara? Kadar je bilo treba plačati dolgove, je bilo pač najbolje biti bolan! A žena nam je odprla in objela naju je z duhom po zdravilih nasičena toplota, ki je puhtela od zajetne kmečke peči. Pištola in puška v najinih rokah sta bili v hipu rosnii. Z enim samim pogledom sem objel prostor, ki ni bil opremljen čisto po kmečki, kajti Kožar, zdaj Koscher, se je ukvarjal tudi s prekupčevanjem. Na postelji, pod veliko sliko svete družine, ki jo je z desne srepo opazoval lepo uokvirjen Hitler, je bila Kožarjeva glava, blede, vročičnih oči, z obkladkom na čelu. V izbi je bilo tiho in le enakomerno tiktakanje stenske ure, je poživiljalo prostor. Brez besed, s skrajno napetim petelinom pištolo sem odgrnil odejo. Kožar je ležal hudo bolan. Tako hudo, da smrt ni gledala nanj samo iz najinih cevii, temveč se je zagrizla vanj z boleznijo in se plazila okoli Kožarja tako, da me je spreletelo: S teboj si nam ne bo treba mazati rok. Zato bo poskrbela pravična mati narava!

Vendar? »Kaj mu je?« »Pljučnica z angino. Hudo se bojimo...« je odgovarjala žena.

Z Matijem sva se spogledala. Pomignil sem ženski: »Izmerite mu vročino!« Nisva še čisto verjela.

S tresočimi se rokami je pod moževo levico potisnila toplomer. Bolnik je molčal in motni pogled mu je zmešano preskačeval z enega na drugega.

Najini cevii sta bili še vedno neodpušljivi, grozeči. Ali bi ta, ki leži tu pred nami, kaj dosti pomišljal ustreliti ranjenega ali bolnega partizana? Najbrž ne. Ali smo mi mar enaki? Ne, prav gotovo ne. Toda še malo, da bomo videli toplomer.

Žena naju je začela prositi in obetala je poboljšanje. Mi dva sva bila redkobesedna, a kljub nujii sva čakala na toplomer. Zenska je zajokala:

»Saj je tako slab! Pustite ga in ko ozdravi...«

Dosti sva čakala. Pomignil sem ženi, ki je izvlekla toplomer in mi ga pomolila. Bil je vroč kot bi ga potegnili iz žerjavice. Štirideset, šest! Povesila sva cevii in skoraj sramežljivo pogledovala na goste kapljice, ki so se nabrale bolniku pod nosom in na čelu. Za trenutek naju je zmedlo. Zakaaj, hudiča, nismo dobili moža zdravega, odpornega in sovražnega! Nobena pršnja nas ne bi omajala. Tako pa...

Povedala sva: »Kožar, bolezen te je rešila. Če te ne bo stisnilo, pridemo spet, ko boš zdrav. Lepo priložnost imaš, da se popraviš. To naj ti bo za Novo leto!«

Glava v postelji se je zganila, žena pa je skočila k meni in

poljubila bi mi bila roko, če je ne bi bil zadosti zgodaj odtegnil. Rekel sem ji:

»Saj še ni vsega konec. Te tvoje lase pa od zdaj česi po kranjsko in te pisane cunje zamenjaj z dostojnejšimi!«

Vse je obljubila in takoj začela razpenjati povite kite, kot bi od tega bilo odvisno njeno in moževo življenje. Ušel mi je smehljaj. Opazila ga je in zardeła. Kaj vse naredi strah! Če bi bili naši ljudje v zaporih in kjer koli tako boječi, bi Nemci imeli več kot lahek zoper z nami.

Vrnili smo se v kuhinjo. Grizel sem se, da smo bili preveč popustljivi, kajti vojna je bila neizprosna. A tedaj in nikoli ne bi mogel sprožiti v na smrt bolnega človeka, pa če bi naredil še kaj hujšega kot Kožar...

V kuhinji so bili že zgovorni, a glavno besedo je imel Luka. In glej: vsi nahrbtniki so bili že polni. In s kakšnimi dobrotami! Suho meso, nekaj klobas, kos počice, več drugih drobnarij in še velik hleb še toplega svežega kruha. Stari oče nas je prijazno ogledoval in kar naprej ponavljal:

»Vzemite, fantje, vzemite, da boste tudi vi praznovali. A kam boste šli v tej zimi?«

Potem so nam zavreli še mleka. Če ne bi v hiši našli več dokazov o tem, da so jim Nemci všeč, bi nam bilo skoraj žal, da smo jih tako prestrašili. Ta domačnost in toplota je vplivala zelo prijetno in razlela se nam je po udih. Svojevrsen, a lep silvester, napet in miren.

Pređen smo odšli, smo jim prepovedali hoditi iz hiše. A bilo je odveč, saj je z nočjo tako in tako nastopila policijska ura. In potem smo se neradi spet zarezali v mrz.

Molče, sklonjeni pod dragocenin tovorom, smo izginili iz vasi in se zagrizli v breg. Gazili smo sneg, se spet topli z vetrom in se gredli od naporov. Roka, ki je v nahrbtniku imel še topel hleb, je v hrbet prijetno gredlo. Po umitem nebu se je še vedno vozila luna. Dolge sence posameznih dreves za vasjo so se v vseh mogočih oblikah stegovale po beli odeji. Tedaj se je oglasil Matija:

»Stoj! Zgoraj se nekaj premika!« Prisluhnili smo. Bili smo tik gostega in strmega smrekovega gozda, na krivini spodaj serpentine, ki so se povijale od sedla navzdol.

»Sanle je ugotovil Matija.

»Policiji v tem času vozijo pošto in hrano,« je dodal Rok.

Cesta je bila zorana s plugom. Na ovinku je bila gora snega, ki smo jo brž prekobalili in se stisnili med prve podnožne smreke, kakor prezebli otroci k materi.

Rok je kraj dobro poznal in v svoji neučakanosti bi zelo rad naredil kaj več, posebno nočoj.

»Na ovinku jim postavimo zasedo!« je predlagal.

»S temle smešnim orožjem?«

Vendar, Rok je še kar naprej silil in že začel smetati nahrbtnik. Pristonil ga je ob prvo deblo, da bi bil ob cesti pripravnejši. Kaj če bi res?! In obveljala je njegova. Zdaj nihče ni hotel biti zadnji.

»Če je tako, pa pohitimo! Nahrbtnike vzamemo potem, ko opravimo!«

Vseh se je oprjela mrzilca, tisto značilno drhtenje pred pokanjem. Za ovinkom, bogatim z grebeni snega, smo jim postavili zasedo. Tresli smo se, skoraj šklepetali z zobmi. A to bolj od negotovosti, kakor od mraza.

»Ko bom užgal jaz, pritisnite še vi!« sem pošepnil.

Pred seboj smo imeli tako lep pregled obeh korakov serpentine, da bi jih zdaj napadli kar s kamni, če ne bi imeli drugega v rokah.

»Če bo več sani ali kaj podobnega, ne bomo streljali.«

Svoja temna in ležeča telesa smo zarili še bolj v sneg, da se ne bi preveč odbijali od beline. S prsti na petelinah smo čakali. Tri slabe puške in stara pištola... Čudno silvestrovanje!

Proti nam so pridrsle dvovprežne sani. Streljali bomo! A na njih je bilo več senc. Ko so bile vtric nas, sem Roka, ki mi je bil najbližji, komaj potlačil nazaj. Tik nad nami je zahrzal konj.

Zivall sta v diru že zavili in pred seboj smo jih imeli na pol od strani, na pol od zadaj. Deset, dvanajst korakov so bili oddaljeni, ko sem pritisnil. Tudi iz ostalih cevii je počilo. Zdaj Roka ni bilo več moč zadržati. Pognal se je na cesto in hitel meriti. Iz njegove risanice se je pobilnilo že drugič. Konja sta bila ranjena, kočijaž pa se je prekopicnil vznak. Iz črne gmote na dnu sani, se je trikrat nevarno pobilskalo. Proti nam se je vsul rafal. Takoj še eden. Nato so nemške sani jadrno izginile.

»Umik!« sem zasikal med zobmi.

»Ranjen sem!« je zahlipal za hrbtom Rok.

»Nemogoče! Kam?«

»V nogo.«

»E, potem ne bo hudega! Pojdite!«

Rok pa je sredi ceste že klečal na obeh kolenih. Mesečina je bila tako polna, da je bilo na belini z lahkoto razločiti velike temne madeže. Kri!

»Rok!« sem spet zaklical močneje.

»Ne morem. Pomagajte!«

Kopical sem Luko in skočila sva k Roku ter ga dvignila vsak na eni strani. Mimogrede sem mu odvezal puško.

»Primi se naju okoli vratu!... Kam pa si jo staknil?«

»V stegno. Zavežite mi. Hitro! Slabo mi postaja!«

(Nadaljevanje na 13. strani)

Vladimir Brun

Naš dom

In hodil sem vedno hodimo po kahnih poteh nenasitni

In hodil sem ker sem verjel da bo razcvetelo vsenaokrog

kmalu le v naši hiši ostaja pekel in kletev

In hodil sem in verjel da bo razcvetelo vsenaokrog

Novo rojstvo

Samo dva koraka samo me loči od svetilke v rdečem

kjer počiva zelenilo novega življenja

Samo dva koraka Gledam in ne vidim ničesar in novo rojstvo je tako daleč daleč daleč

Žan

Trenutek

Za trenutek samo sem pomislil, da bi te vzeli. Za trenutek samo sem te zaželel in pozabil na leta.

Tvoje sveže ustnice bi rad poljubil, napete prsi in mlado telo bi kot nežno cvetlico zavil v tančico poljubov.

Za trenutek samo sem te zaželel in pozabil na leta.

Gradovi

Ze kot majhen otrok umazanih rok sem delal gradove iz gline in večkrat sem jokal, ko grad je razpokal in se spremenil v ruševine. Zdaj ne jočem več, čeprav je boleč spomin na poraze...

Bil zadnji je grad in imel sem ga rad, ker sva ga skupaj gradila; iz nežnih šepetov in vročih objemov, za krov sva ljubezen rabila. Zdaj tebe več ni te želja živi,

da stari bi grad obnovila,

Mrlič, zanj vsakdanja zgodba

Toni je hitel na železniško postajo, da ujame brzca v smeri Zagreb. Jeseniška postaja se mu je zdela tistega dne še bolj pusta in umazana kot ponavadi. Na peronu je čakalo nekaj tujcev; ravno se je namreč začelo tisto obdobje, ko tujci in pa naši zdomci prihajajo na dopust. Vmes je zaduhal tudi Turke, ki so ga potem spremljali še vse do Zagreba. S svojim prepotenim znojem in neznano za nogavicami ter ponošenimi oblekami, ki so spominjale na nekdanje dobre cunje, so se drenjali v prenapolnjenih kupejih in povzročali neznanjski smrad, tako da je Toni kar hitro odvihral v drugi konec vagona, da bi se čimprej izvlekel iz te navlake.

Odpravil se je mladenič k prijatelju Matiju, da bi konec tedna prebil kar se da prijetno in udobno. Matija je zdravnik in je služboval na oddelku prve pomoči v neki klinični bolnišnici.

Toni že dolgo časa ni bil v Zagrebu. Pozabil je že, kako prideš v središče mesta, ni vedel, na kateri tramvaj naj stopi. Zato je moral spraševati. To je bilo zoprno, zlasti še, ker je bilo že pozno in tudi mimoidoči so se izogibali ustavljanju tujcev na ulici. Povsod so ga spremljali nezaupljivi pogledi. Vprašan se je zdelo, da vsi ti neznanji, ki sprašujejo za to ali ono stvar, nimajo poštenih namenov, zato so Tonija odpravili s hitrim odgovorom, kajti vsakemu se je potem neznanjsko spet mudilo na drugi konec mesta.

Medtem ko se je ubadal s hišnimi številkami okoli zagrebške Drame in je prešel skozi koridor dolgolasecev, je le naletel na pravi naslov. Po kratkem zvonjenju na dur, kjer je visela tablica dr. M. G. je sledilo prisrčno snidenje dveh prijateljev. Takoj mu je hitel ponujati stol in kozarček rdečega, da si fant opomore od poti.

Pogovor se je pač tisti večer razvijal v smeri dveh bližnjih znancev, ki besedičita o vseh novih rečeh, kar se je zgodilo odkar sta se poslednjič videla. Drugega dne dopoldne pa sta se pogovarjala o zdravstvu in prometnih nesrečah; nato pa mu je Matija omenil, da si lahko ogleda, če hoče in če ga seveda zanima inštitut za kriminologijo. Toni je sicer svoje čase rad prebiral kakšne članke iz področja kriminalistike in nazadnje si ni mogel kaj, da ne bi sprejel zanimivega povabila. Pravzaprav nikoli ni imel bogve kakšne dobre predstave o kakšnem inštitutu, posebno ne o kriminološkem. Prijatelj ga je že vnaprej opozoril, da je to v glavnem medicinska zadeva ali točneje rečeno, tu se ukvarjajo s tako imenovano sodno medicino. Nekoliko pa je Tonija skrbelo kako bo sploh prišel v to hišo, ko pa smejo noter samo »dohtarji« in pa trupla. Toda tu je Matija, bo že on uredil vso zadevo. Kasneje je Matija enostavno predstavil Tonija zdravnikom kot bodočega študenta medicine, ki ima resen namen spoprijeti se s tem poklicem; vrata inštituta so mu bila tako odprta.

Na zunaj je bila zgradba videti kot velikanska vila vsa v zelenju. Dvorišče je bil velik vrt, posejan z redkim drevjem, med katerim so se hladila vozila uslužbencev. Da so tu opravljali zadeve strokovnega pomena, sta pričala tudi rešilni in mrliški voz in seveda tudi napisana tabla ustanove nad vrati.

Toniju je bilo sprva nekoliko neprijetno in maice tesno pri srcu, ni vedel prav, kaj ga čaka, in pozorno je sledil svojemu prijatelju Matiju. Ko pa je videl, kako so se okoli njega začeli gibati ljudje v belem, je razemul, da se slehernemu mudi po svojih opravkih. Stopil je v prvo nadstropje takoj za Matijem, ki je že na stopnicah srečal znanca iz študentskih let in se je začel veselo pomenkovati z njim.

Medtem sta Toniju pokazala vitrine na obeh straneh hodnika in mu namignila, naj si jih ogleda od začetka do konca. Le-te so govorile same. Iz njih so v Tonija zijale lobanje. Ampak niso bile cele. Nekatere so bile brez spodnjih kosti, ki naj bi sestavljale brado, drugi je manjkala desna stran ličnice, tretja je imela samo eno očesno votlino, naslednji je bila zopet razbita lobanjska kost, kjer bi s kožo tvorila čelo...

Tik ob lobanjah so bila postavljena orodja ubilcev. Česa vsega se ne poslužuje človek, ko

ubija: trdih grčavih batov, železnih drogov, nožev, raznih strelnih orožij pa tudi sekir. Tista v vitrini je bila še omadeževana. Madež je bil že nekaj let strjena kri. Tudi srajca in drugi rekviziti za ubijanje so nosili madeže strjene krvi. Lobanja poleg sekire je imela na temenu globoko vdrtino. Vse skupaj pa je precej žalostno pričalo o koncu teh lobanj. Te lobanje so navsezadnje imele svojo zgodbo, svoje veselje in seve tragičen konec.

Nemo je zrl Toni v vitrine in se pri tem zamislil: »Kaj, če bi vse tiste hudodelce, ki so napravili to strašno napako, pripeljali pred ali po prestani kazni sem, pred vitrine. In jim pokazali lobanje, pa orodje... Morda bi kdo med njimi dobil živčni zlom, drugi bi samo cinično skomignil z rameni, češ: 'kar je pa je', tretji bi se malce pokesal in rekel, da je bil takrat pijan, da je dejanje storil v neprištevnosti...«

Tudi na drugem koncu so bile še izložbe in sicer z orodji, ki jih uporabljajo navadno ljudje, ki si sami odvzamejo življenje. To so orodja samomorilcev; dosti jih je bilo: vrv, pištola, britev, razni strupi (ciankali), uspavalni praški itd.

Samomorilec pa ne potrebuje vedno orodja. To so pričale tudi fotografije. Na prikazanih posnetkih je bilo lepo videti, kako prereže vlak truplo na dvoje, da se drobovje še nekaj metrov vleče po železniških pragovih.

Potem je Toni spet tuhtal: »Ali je človek v tistem trenutku, ko se vrže pod vlak v normalnem stanju? Zakaj neki ne bi raje počakal deset minut, uro! Mogoče bi bil potem drugačnega mnenja? Na zapadu imajo organizirano zdravstveno-socialno službo za take. Zavrtiš določeno številko po telefonu, potem pa se oglasi psiholog, psihiatr ali kak drug zdravstveni delavec. In dostikrat se naredi, da ta ali oni psihiatr prepriča svojega klienta o neumnosti tega početja. Če že nekateri mislijo, da so te stvari Bogu precej všeč, potem naj jih On vzame nazaj, ne pa da se sam mučil!«

Tako je modroval Toni. Njegovih misli kar ni hotelo biti konca, dokler ni zaslišal prijateljev glas: »No, pojdemo zdaj v mrtvašnico.«

Vsi skupaj so se spustili navzdol po stopnicah naravnost v klet. Na prvih vratih desno je kratko pisalo »Mrtvašnica«. Vrata so se odprla in stali so pred hladilnikom, ki je dajal videz stare oguljene omare. Dr. N. je odprl hladilnik in potegnil ven voziček, na katerem je ležalo golo truplo nekega moškega okrog tridesetih. Truplo je bilo rumenkaste barve in brez kakršnih koli poškodb. Kasneje, ko ga je Toni bolj pogledal je videl nad desnim očesom nekaj centimetrov dolgo in za mezinček debelo brazgotino.

Truplo so pripeljali prejšnji dan kot žrtev prometne nesreče. Medtem ko sta zdravnika izmenjavala pogovor s latinskimi izrazi, je Toni ujel le besede: »pretres maloga mozga i untranje krvarenje«. Verjetno sta predvidevala vzrok smrti pred avtopsijo glede na poročilo o prometni nesreči. Zdravnika sta se nadalje pogovarjala o mrtvecu, ki je morda še do včeraj hodil po zagrebških ulicah in se vselil v družbi prijateljev. V tistem hipu je opazil Toni, kako hitro postane človek nepomemben, ko umre. Je samo materija, toliko vredna kot kamen. Ostane le spomin pri nekaterih sorodnikih, če jih sploh še ima, pa še ta gre kmalu v pozabo.

Tisto truplo mladeniča je imelo na palcu desne noge privezan majhen listič, s priimkom pokojnika, da bi njegovega trupla ne zamenjali z drugimi trupli, ki so še bila v hladilni komori in so spominjala na mrtva polena. Bila so trupla utopljenec. Kosi posameznih cunj, ki so jih še držali, so bili črni, prav tako pa njihova koža, ki je oksidirala, takoj, ko je prišla v dotik z zrakom. Iz tistih dveh trupel je tamkajšnji uslužbenec potem odstranil vso navlako, jih umil in pripravil za raztelesenje.

Toni je še kar naprej zijal v tisto komoro, kar na lepem pa se je dotaknil s prsti mrtvečevega obraza za hrbtom, le-to mu je pognalo srh skozi

Nadalj. na 12. str.

Balada o Črtu

*Bil dan meglen je, siv in mrk,
in zimske sle november tke v vetrove,
pobelil prvi sneg že bližnje je vrhove,
bel Porezen je, Crna prst in Krn in Kuk.
Iz Baške grape gre z vojaki v gore smrt,
v Obloški vrh jih vodi dim iz taborišča,
tam mlada četa zbrana je okrog ognjišča
in z njo je komisar, pogumni Črt.*

*Od slutenj zlih prevzema Črta mrzel srh:
iz taborišča z zlomljeno nogo ne more,
od bolečin zatisnil ni oči do zore
ustavi se pred domom — požgan je, razbit —
in v mislih odpotuje v rodni Stari trg,
obišče mater, pokramlja z očetom,
po beli poti v polje gre z dekletom,
nad njima sij neba in sonca je razlit.*

*Zavé se Črt, to so želje, omama sanj,
resnica pa je v rasti mladih partizanov:
kako boriš v obroču se, obraniš Italijanov,
kako svoboda raste iz ponižanj in teptanj,
da si, sinovi pihtarjev, zgradimo lepši svet,
sinovi Gubca, Kraglja, Gradnika, Kobala;
svoboda bo s čarobnim bleskom zasijala,
ko bo pregnan sovražnik in preklet.*

*Govoril Črt je z ognjem v glasu in očeh
in partizani žejno pili so želja besede,
zamoti iz bližine zdaj jih krik ujede
in strel z brežine je odjeknil po bregih.
»Rešite se!« zavpije Črt ves bel kot zid
in ko zdrve z orožjem, v taborišču sam ostane
in stiska se obroč, že ugleda Italijane,
ki plazijo se bliže, bliže kot privid.*

*Kriči tenente: »Vdaj se nam, bandit!«
»Naj vam se vdam? Nikolil Takim junakom!
Mar so požigi, umori v čast — vojakom, —
da jim nasilje kruto je edini ščit.
Drugče se, kot želja vaša je, zdaj svet vrtil
Za rabeljska dejanja bo prišlo plačilo,
ko vas zagreboje med mrhovino gnilo,
saj do neba vas prekriči nedolžna kri!«*

*»Če nam, kar veš, pošteno boš povedal,
življenje tvoje mlado damo ti v plačilo,
sicer pa — se tenenteju iz ust je zvil —
še danes v Baški grapi boš bingljal...«
»O, ti ponujaš mi življenje, podli črv!«
požene Črt se na kolena z divjo silo,
odvije bombo, udari, skrči se v gomilo:
»za vas, propalice, pripravljena je vrv!«*

*Iz kritij v skalah in izza dreves
vojaki plazijo se v strahu k taborišču,
potem opijajo se v zmagoslavnem vrišču,
na dan ob mrtvem Črtu plane bes —
in ker tenente vrli rad bi bil junak,
trofejo hoče, Črtu vzame glavo,
na kolu nosi jo kot plen in za zabavo
po Baški grapi — najpogumnejši vojak...*

Marjan Čufar

Vse kar imam

*Vse kar imam in mi je znano
je nenavadna tesnoba dveh
nasprotujočih si terminov
v nočni planini, ko se veter
povesi čez brdo in sekira rjavi
in se mleko-sesiri nad dolino
in so kažipoti na Lajnar le ptice
plahutajoče nad dozdevno mejo
če drvariš na svojem zelniku
je to dobro delo zoper tvoj želodec
če gažiš proti jutru v nov dan
je to le iskanje in reči moramo hotenje
le štiriindvajset butar na dan
in bojazen pred dnevom svetega Jurija
ki te vgnezi in podi iz luknje
ki je tvoj dobrotnik in zaščitnik
ki pa utegne biti tvoja nezaslužena
šiba božja, če smatraš pravico za relativno.*

Nadalj. z 11. strani

telo, kot da bi ga stresel močan električni impulz. In vsega je prikovalo hipoma na mesto, da je nehoti odprl usta in bi najraje zavpil na ves glas, če ne bi bilo onih dveh.

Ni maral več gledati tistih dveh utopljenec, za hrbtom pa imeti še eno truplo, ki se ga dotika in mu ne da miru. Zato se je mahoma obrnil in stopil nekaj korakov stran.

Zdravnika sta tudi menila, da je ogledovanja dovolj, ker sta najbrž ugotovila hudo Tonijevo preplašenost in vsi trije so naglo zapustili mrtvašnico.

Na vrsti je bila potem secirnica. Ta je bila nadstropje više. Toniju je bilo nerodno povedati svojemu prijatelju, da mu je že vsega skupaj dovolj. Prijatelj in njegov kolega bi dobila potem občutek, da je bojazljivec, tega pa za vse na svetu ne bi hotel pokazati. Zaradi tistega dotika v mrtvašnici ga vendar ne bo konec.

In vendarle bi ga skoraj kap, brž, ko je prestopil prag secirnice. Prijatelj je ostal zunaj, doktor N. pa ga je pospremil do prve mize.

Na vseh treh secirnih mizah so ležala trupla tako, da je prišlec zagledal najprej noge. Okoli teh belih negibnih nog so se vrtele postave v bellem. Nad prvo mizo pa se je sklanjal možič v črni dolgi tuniki, ki je imel nalogo truplo umiti. Ko je opravljal to delo, je pregibal posamezne ude in Toni je imel vtis, kot da mrtvec ponovno oživlja.

Osupel je stal Toni ob srednji mizi v secirnici. Zijal je zdaj v razvlečene možgane, zdaj v odprti prsni koš in zopet v čreva, ki jih je zdravnik polagal poleg trupla. Nenadoma mu je še udaril v nos zoprn vonj po truplih in razkužilu.

Dobro je delo, da je bila soba svetlejša in večja kot tam spodaj. Lahko je razločil točne konture v razkosanih organih. Zdravniki in študentje so se marljivo gibali okoli miz in z velikim zanimanjem opazovali potek seciranja. Študentje so v glavnem bolj poslušali razlage svojih profesorjev, tu pa tam pa je tudi kdo prijel za skalpel, ga zasadil v kožo do polovice in počasi vlekel po truplu, da se je za skalpelom odpirala koža in se pokazala črna, iz katere je prihajal ponovno tisti zoprn duh.

Potem je Toni opazil, da se okoli trupla suče neka simpatična študentka njegovih let. Gotovo je bila brucka in si je Toni sam pri sebi dejal:

»Če dekle lahko prenese vse to, zakaj še jaz ne bil? Pogledaj jo, kako prijemlje za nož in reže po truplu. Začela je pri vratu in nadaljuje proti prsni kosti. »Dohtar« ji pomaga, ko je treba razkleniti prsni koš; potem že nadaljuje pri trebušni votlini in vleče ven drobno, nazadnje pa se loti še spolnega organa, zgrabi za penis in prereže moda. Iz slednjih priteče temno modra tekočina in dekle potem radovedno vpraša, kaj naj to pomeni. Profesor ji odgovori nekaj po latinsko in dekletu, ki je o tem prej bralo v knjigi, postane takoj jasno.«

Toni se sprašuje: »Ali ne bo dekletu opoldne pri kosilu postalo slabo, ko se bo spomnila, kaj je počela dopoldan? Sicer pa to sedaj sploh ni važno, on se že ne bo skušal ničesar spomniti, ti medicinci pa so tako svet zase.«

Neki drugi študent je z rokavicami prijel za možgane, ki so se vlekli iz odprte glave in začel dopovedovati Toniju, kakšni so prvi znaki tumorja, kako se začne njihova preiskava v laboratoriju itd.

Toni pa je samo prikimal in se delal, kot da ga vse to ravno tako zanima kot ostale. Nekaj časa je gledal obraze, ki so bili sklonjeni nad truplom, nekaj časa pa drobno in nazadnje se je spomnil, da je pravzaprav že nekaj takega videl. V mesnici, le da ni tako smrdelo.

Tisti zoprni volnj pa je počasi pojenjavil. In tudi deli telesa se mu niso sčasoma več zdeli tako tuji kot prvi trenutek.

»Navsezadnje pa mora nekdo opravljati tudi to delo, saj gre vse v prid znanosti,« je menil sam pri sebi Toni, »dolgo časa si je medicina utirala pot predno je smela javno in uradno opravljati obdukcije. V srednjem veku so take pojave preganjali z inkvizicijo, pa še v novejšem obdobju je temu močno nasprotovala cerkev.«

»Toni ali si gotov?«

Na vratih je stal Matija. Toni je odkoračil proti vratom in pokimal omizju, kot da bi se hotel posloviti.

»Že petnajst minut si notri,« pravi Matija.

»Meni se je pa zdelo celo večnost,« odgovori Toni.

»No, v patološki laboratorij še greva, tam je polno študentov, ničesar ne sprašuj, samo vitrine so, nekaj ti jih bom jaz pokazal, druge niso tako pomembne zate.«

Matija ga je potem odpeljal še v patološki laboratorij, ki je bil obenem tudi študijska knjižnica, kjer so študentje sedeli za mizami in buljili v knjige, ali pa se potihoma toda živahno pomenkovali o svojih strokovnih zadevah.

Tukaj so bile vitrine podobne steklenim kletkam, nekakšnim »akvarijem«, v katerem so plavali namočenj v špirit posamezni človeški organi. Tonija je od vsega najbolj zanimal nedonošenček. Imeti je moral kake tri mesece. Spominjal je na velikega zvitega polža. Razločno se je videla glavica, ki pa je bila v primeru s trupelcem in udi neznansko velika. Na udih je bilo še opaziti prste, ki so bili tako drobni kot krempeljčki pri majhnih živalih.

Do neke mere se je Toni čutil prikrajšanega, za vse tisto, kar se lahko tu notri menijo. Navsezadnje pa kot laik lahko samo ugotovi, da si je treba precej beliti glavo, preden do dobrega proučiš anatomijo človeškega telesa.

Nekoliko zanesen od vseh teh vtisov je razlagal Matiji:

»Dovolj sem videl, da imam že svojo sodbo o tem inštitutu. Njegov poglavitni cilj je odkrivanje in na medicinski osnovi dokazovanje vzrokov smrti ljudi, ki izgubijo življenje v prometni nesreči ali na kakršen koli drug nenaravni način.«

Matija ga je seveda za to skoraj strokovno definicijo dejavnosti inštituta lepo pohvalil, obenem ga predlagal, da gresta domov na kosilo.

Zagrebske ulice so se lesketale v majskem soncu, meščani so hiteli po svojih opravkih, tu pa tam je zavijala kakšna sirena policijskega ali rešilnega avtomobila in Matija je moral presneto paziti, da ne bi podrl kakšnega pešca ali kolesarja, saj je bila prometna konica; ob tem času pa se s prometom ni šaliti.

Tisto popoldne je Matija izginil nekam za dve uri, po važnih opravkih; Toniju pa je predlagal, naj gre do večera v mesto.

Toniju se po kosilu ni dalo nikamor. Sedel je na verandi in gledal v park nasproti ulice. Gledal je zelene veje, poslušal njih šelest vse tja do Matijinega prihoda.

Zvečer je odpotoval domov.

Marjan Čufar

Nekega dne

Nekega dne je prišla v vas petrolejka in pomodrovali smo o bežeči noči in še pozneje je prišlo elektrika prav na stara leta je prišla in pomoževali smo o koreninah zablode, ki se redijo v bradavičaste gomolje in na drugi strani pretiravajo v shujševanju in stabilizaciji polnočne sence so v oblačni noči dokaj mrke in nemogoče jih je čistiti do sijaja vodne gladine po kateri odpluješ brodolomu nasproti in hudo uro oznanjat v svetišče samote zakaj samota ne potrebuje klicarjev in mesne godbe ali čuvajev pred požarom.

Anton Kocjančič

Planinske

1

*Včasih
v lepem vremenu
vzamemo nahrbtnike in cepine
in gremo v gore,
da bi nam bilo še lepše.*

*Pa ni vedno lepo,
kadar smo s cepini
in nahrbtniki na ramah na gorah!
Včasih je dež!*

2

*Dež na Komni: Odprto okno na vzhod,
Dež,
ki pada v meglo na jezeru
in na potrpežljivo drevje
šumi kot roj čebel,
megle tiho rastejo
(One ne šume —
one molče — in rastejo)*

*Dobre oči ima
kdor razloči Vogel na Rjavi skali
(Ni rjava — je siva kot vse)*

*Mogoče nam prav kmalu pripeljejo iz Ukanca
s tovorno žičnico
nove mokre nahrbtnike
entuziastov?*

3

*Na vzhodu
bi moralo biti sonce,
trije griči pod nami
in bohinjsko jezero in zelena Jelovica za njim.
Na desni — na jugu
Podrta gora in Kuk
in Bogatin prav na koncu,
tam, kjer se že začne zahod.
Potem bi moralo tam dalje biti
še precej kamnite pokrajine — ne prestrme,
kamor bi se lahko pozno popoldne
spustilo počivat sonce
po dolgi poti čez nebo.
Na levi — tam je sever —
tam bi morale biti naše največje in najvišje gore
(tia bi radi šli)*

Čebele

Te male svetnice
zaprimo v poslednji
cvet vrtnice vsaj
toliko časa še,
da odpade zadnji
list z drevesa in
slana pomori vse
bodice brad,
vsaj toliko časa
še, dokler ima
sonce energijo s
katero varuje
naše atomske duše.

Če ne ubogaš

Če ne ubogaš sonca,
ti njegova boljša polovica
izpodmakne tla pod nogami,
postaneš kot voda v ribniku,
ki jo upogne vsaka
najmanjša
sapica in si kot list drevesa,
ki ga veter nosi nad prepadi
in mostovi. Ko spoznaš, da je
prepozno-hoditi zjutraj spat,
je navadno že dan. Ugotoviš,
da imaš do cilja še nekaj
časa in zato še malo počakaš.
Samo še malo. Samo toliko,
da te vrtnec odnese in se
potem zopet lahko sklicuješ
na dobro ali slabo usodo.

Nadalj. z 10. str.

Fant je bil silno težak, svinčeno težak, da človek ne bi verjel. Komaj sva ga vlekla. Za nami je ostajala dobro vidna krvava sled. Fantu so hitro na občutno moči pojemale. Roke so mu mlahavo zabingljale okoli najinih vratov. Bil sem ves iz sebe, kajti zbal sem se za njegovo življenje. Ranjeni in padli so bili že zraven mene, a da bi mi kdo umrl v rokah, ne, to se mi še ni zgodilo...

Rok pa je hitro ugašal. Za čas smo izgubili občutek, a vse skupaj se je zgodilo v nekaj pičilih minutah. Ko smo ga zvelikli do nahrbtnikov, smo ga položili za debelo smrekovo. Tam se je zvijal, grgal in nerazločno prosil pomoči. Z njega smo potegnili hlače, toliko, da smo videli nevarno luknjo v stegnu, iz katere je še vedno lila kri.

»Luka! Daj šal, pri njegovem nahrbtniku pa odreži jermen!«

Mrzlično in nerodno smo ranjenca obvezovali. Bil je že slab, a mi se nismo mogli tako hitro vživeti v to, da je njegovo življenje na izteku. A premladi in neuki smo bili, da bi mu mogli resno pomagati. In tudi s čim? Pred kratkim je bil še najbolj živ in neugnano korajžen. Zato razen njega okoli sebe nismo videli ničesar drugega...

Pod nami je zarenčalo. Pes?!

Takoj nato tisti stresajoči »Halt!« Obrnili smo glave. Cela vrsta velikih postav se nam je nevarno približevala. Najvnetejši je bil velik pes. Proti nam se je usula toča krogel. Rok je bil že negiben, samo včasih je še globoko in zaprtih oči šel po sapo. Zgrabil smo ga in poskušali zveliči med gostimi smrekami navkreber. A bilo je prestrmo in tako trdo zamrznjeno, da smo neprestano drseli nazaj. S čevlji smo se komaj lovili za korenine, ki so gledale iz zemlje. Ropotalo pa je že iz dveh, treh avtomatov. In čisto od blizu. Razdvojenih in solzlih oči smo zgrabili nahrbtnike. Na drugo ramo sem vrgel še Rokovo puško in se pognal. Pes je bil že pri Roku...

Tedaj se je Luki, ki je vlekel Rokov nahrbtnik, odtrgal še drugi jermen. Zakotalil se je in po gladki strmini spozel na pot. Prav k nogam preganjalcev! Mi smo se sklonjeni, prijemajoč se za veje in debela, kopali navzgor, po naših glavah in hrbtih pa je padal sneg in okleščene smrekove vejice, ki so jih stepale na nas na gosto padajoče krogle. Vsak si je pomagalo po svoje, se poganjal in do vrha, kjer smo se našli, v mislih gotovo že desetkrat padel. Saj je pokalo z vseh strani in čisto od blizu. Le čudno, da nas niso polovili živih, brez streljanja!...

Ostali smo na trikotni jasi. Majhni, zadihani, tihi, žrtve dveh zakletih sovražnikov, ki sta si v zvezo podala roke. Nemci in zima. V zvoniku je udarila ura. Eno, dve, tri... dvanajst. »Rok!!! Novo leto!«

Samo spogledali smo se in vedeli, da smo enakih misli.

V Rokovem nahrbtniku je bil tudi tisti hleb kruha. Na smrekovih vejah so fanta že mrtvega, belih in mrzlih lic, ležečega na njegovem nahrbtniku, polcajji odvelkli v vas. V prvi hiši so razrezali kruh in vež zelencev je takoj začelo vdirati v hišo. Sovražnikovo novoletno voščilo! Od prestrašenih ljudi so zahtevali kruh, ga rezali, ga primerjali z našim in grozeče vpili. Bili so prav po vseh hišah, da bi odkrili, kdo nam pomaga. H Kožarju pa niso šli. Njihov človek vendar ne bo daljal gošarjem! Uganka je ostala zagonezna in nerešena.

Naš korak tam zgoraj pa je bil pijan, slab in zaletav kakor sneg, ki ga je dvigal in vrtnčil veter v svoji divji zimski ples. Roka pa ni moglo dvigniti nič več. Vetrovo živžiganje mu je pelo mrzlo pesem smrti. Mi pa smo še hodili, mislili in živeli, prezebli in slabi, a uporni in maščevalni.

Noč

Objela bi te Noč!
Ti, ki mi poklanjaš
sence, ki niso
spacena ogledala,
mi vsak večer
pokloniš še nekaj
majhnih zvezd,
iz katerih si gradim
rimsko cesto prihodnosti.
Ob mejnikih mi
pomagaš graditi mostove
in na ovinkih z menoj
prečkaš to cesto usode.

Rada bi ti napisala akrostih,
a ne vem kdo si,
ne kaj si.
Vsak večer se mi prikažeš
kot lastna senca in te
zato poznam le kot
senco, ki mi je podobna.

Kar tako

nekoč sem bila še
čisto majhna mogoče
premajhna da bi lahko
vedela kaj je to
živeti in nekaj delati
pa sva vseeno delala
gradila sva kar tako
verjetno zato da sva
nekaj delala čeprav
sva bila premajhna
da bi vedela kaj je
to delo razorala sva
ves peskovnik in mogoče
še nekaj več pa saj
je hlače krpala tvoja
mamica igrala sva se
še potem ko nisva več
vedela kaj je to igra
potem sva se igrala
ker sva to že znala
a ko sva se začela
učiti delati si zbolel
rekli so da kar tako
čez nekaj časa so mi
v roke porinili rože
in rekli naj jih nesem
a tokrat ni bilo kar
tako tudi kar tako
nisi dobil nove obleke
a vseeno si kar tako
nehal živeti

Vrtnice

Da bi pregnal
vsaj nekaj gnilobe,
si stiskaš mozolje
in se izživljaš
na cvetovih marjetic.
A ker si pregrob,
se ti oko vedno
nasadi na trnje
vrtnic, za katere
še vedno misliš, da so
mi najljubše, ker
se mi je zadnjič
sanjalo, da si mi
jih poklonil za pogreb.

Note in ples

Danes se ti na plesu
zdi, da namesto tebe
na plesišču skačejo
note, ki se slačijo
pred vsakdanjo krinko
in skačejo iz fasade,
za katero skrivajo
svojo puhlost. Obešajo
se na vratove taktic
in samo čakajo, kdaj se
bo tričetrtinski takt
spremenil v štiričetrtinskega.

Del mene

1.
Pred vsakdanjostjo
se rada zaklepam v
svoj svet, rada zbežim
v cvetove vrtnic in
tam počakam, da gre
trenutek življenja
mimo in ga potem
lahko iščem in priklenem
v pesem, v svobodno
pesem, ki je del mene.

2.
Odsevi sončnih žarkov
razbijajo ubranost
valovanja vode in z
njimi prihaja v
naša prenabita srca
nekaj človeškega
življenja, ki ni le
razobešeno na konicah
trstičevja kot naše
glave, ki gledajo s
tremi očmi na svet.

Sence

Ko se premikajo
sence, utihne tišina
in skesano razbijanje
glasbe nič več ne
moti ljudem podobnih
pošasti, ki hodijo
po strehah in se za
svoj obstoj lomijo, se
večajo in manjšajo in
s tem manjšajo a
širijo odpor proti
nekomu, ki ga v
sencah uničujemo.

Pesnik

Ne, ne,
res je.
Zgodi se,
da lahko letim na metli.
Visoko v nebo letim:
do belih oblakov,
do zlatih zvezd
in čutim:
bog je v meni, gospodje,
velik in dober, gospodje.

Resnično —
zgodi se, zares.
Svinje zajašem,
debele svinje
v globokem blatu —
in pogrezam se z njimi
do dna, tovariši,
do globokega dna, tovariši.

Zato pripravite vrvi
in zavrite kolesje,
da se bo slišalo.
(Kosti so posebno akustične.)
Samo pazite!
Delo opravite dobro:
racionalno
in iracionalno,
zakaj kdo ve,
pripadam bogu ali hudiču.

Popevčica

O jaz imam pa ljubega
oj ljubega
k ma krogel bel
k ma rjav vrat
k me v avto pelje požgečkal

O jaz imam pa ljubega
oj ljubega:
Me kušne gor
Me kušne dol
da slišim ptičke pet
da slišim travco rast

O jaz imam pa ljubega
oj ljubega
da mislim nanj
in kličem ga
kadar me dec taca
kadar me dec taca

O jaz imam pa ljubega
oj ljubega...

Benjamin Gracer

Misli

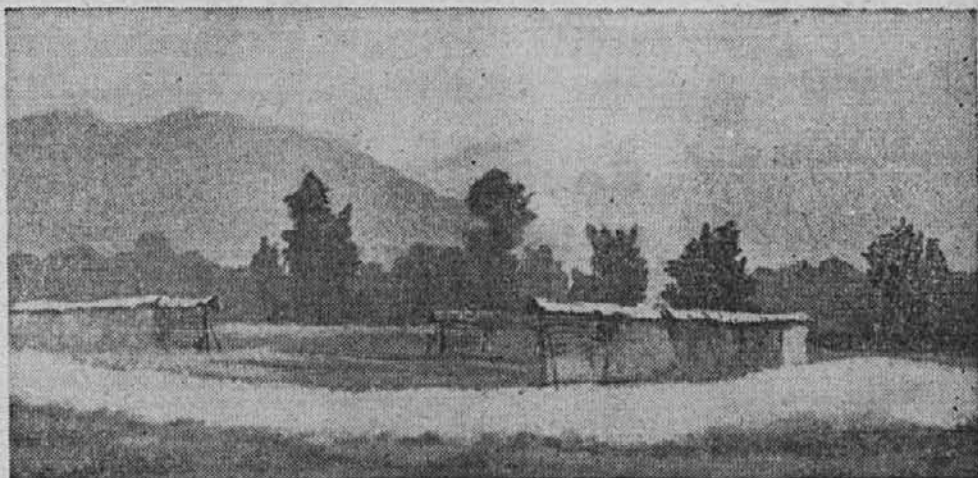
Samo v duši
prijatelja
je tvoja
podoba.
Drugače si
tujec
sebi
in drugim —
in vse
kar lahko storiš
je to da si najdeš
»primerno mesto«
in sprejmeš
»kolektivno telovadbo«

Včasih lahko
goveje mislim:
in takrat
se sprašujem
kaj bo z nami
ko se bomo naveličali
prežvekovati
že zdavnaj prežvečene
otrobe
naše civilizacije
Morda nas bo
kdo pomolzel
Toda bojim se
da bo moral
od gladu poginiti...

Začetki načrtnih in kontinuiranih slikarskih prizadevanj Tonea Tomazina segajo v čas ustanovitve jeseniškega amaterskega slikarskega društva Dolik I. 1946. Slikar sam je bil med njegovimi ustanovitelji.

Kot slikar amater si je Tomazin ustvaril ime kvalitetnega portretista naših gora v oljni tehniki, medtem ko se v zadnjih letih uspešno izraža tudi v akvarelu in vse bolj odkriva tudi dolinski pejzaž. Z dolgoletnim vztrajnim delom je izoblikoval lasten rokopis, vendar se razpoloženje v njegovih delih počasi, a opazno spreminja. Od gorskih krajin, zavitih v značilno sivino, preko vrste krajin z osrednjim motivom Save s srebrnkastim nadlihom, se Tomazin počasi ogreva za toplejši kolorit, ki je intenzivneje zaživel v mehkih dolenjskih krajinah v akvarelni tehniki. Od številnih zimskih krajin, v gorah ali ob vodi, preko zgodnjepomladanskih upodobitev, se mu je v zadnjem času priljubila jesen, z bogastvom svojih barv, ki pa jih Tomazin s poslušom ubira na enoten osnovni ton.

Eksperimentiranje v različnih modernih smereh je slikarju kot izrazitemu ljubitelju narave tuje. Od prvih slikarskih poskusov dalje mu je narava prva učiteljica.

Tone Tomazin - slikar

Tomazin se kot slikar ponaša z izredno delovno disciplino. Gotovo je to eden pomembnih vzrokov njegove tehnične dovršenosti, naj gre za olja ali akvarele.

Platna dokončuje slikar doma, akvareli pa so rezultat slikanja v naravi. Zato nam prav akvareli odkrivajo slikarjevo posebno sposobnost ujeti vsakokratno razpoloženje v naravi.

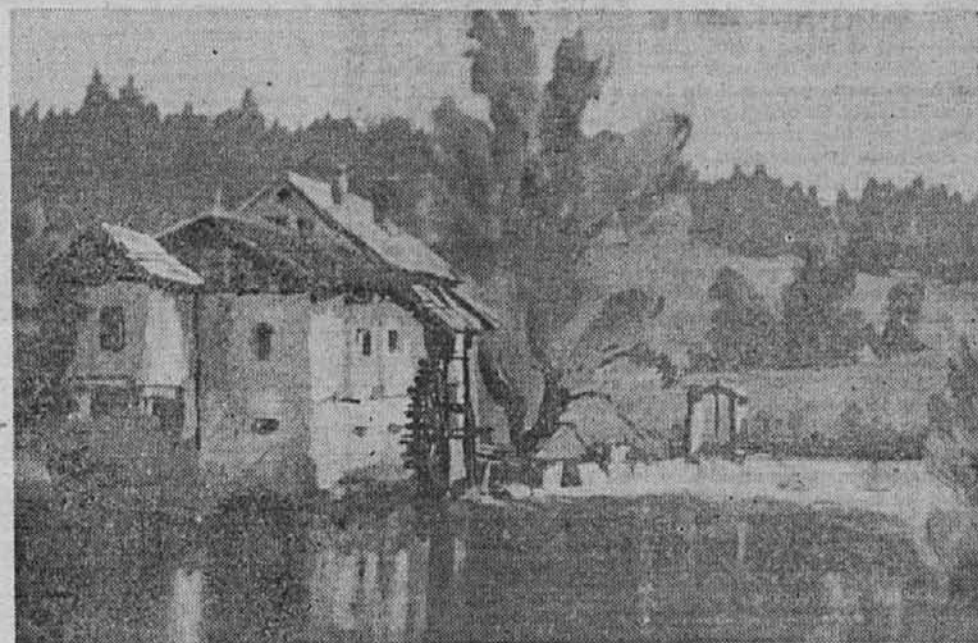
Pogosto služijo slikarju akvareli kot predloge za oljnate podobe. Včasih lahko vidimo, da misli na olje, že ko ustvarja v akvarelu. Pa tudi čiste akvarele porablja za predelovanje v oljnati tehniki. V tako predelanih slikah nedodelanosti ni več, spremenjeno pa je celotno razpoloženje slike. Primerjanje rezultatov istih motivov v olju in akvarelu odpira Tomazinu nove oblikovalne možnosti.

Čeprav je Tomazin predvsem zvest zapisovalec lepote slovenske krajine, v izboru motivov in njihovi obdelavi lahko čutimo slikarjevo naravo. Kot alpinist je naslikal nepregledno vrsto gorskih motivov, ki posredno spominjajo na njegovo nesrečo v gorah. Težki sivj tona in megla, v katero so pogosto zaviti strmi vrhovi, nas opozarjajo ne le na privlačnost, temveč tudi usodno nevarnost gora. Drug pogost element njegovega upodabljanja je voda, zdaj mirna in zadržana, zdaj prikazana kot nevarna razdiralna sila.

Refleksivno, nekoliko melanholično naravo nam posreduje v celoti zadržan kolorit slikarjevih del. Zdi se, da so šele zadnja leta rešila slikarja morečih spominov na dogodke v gorah in mu odkrila tudi svetlejšo stran narave. Njegova zadnja razstava na Jesenicah, z akvareli jesenskih motivov, nam ga predstavlja prav v tej novi luči.

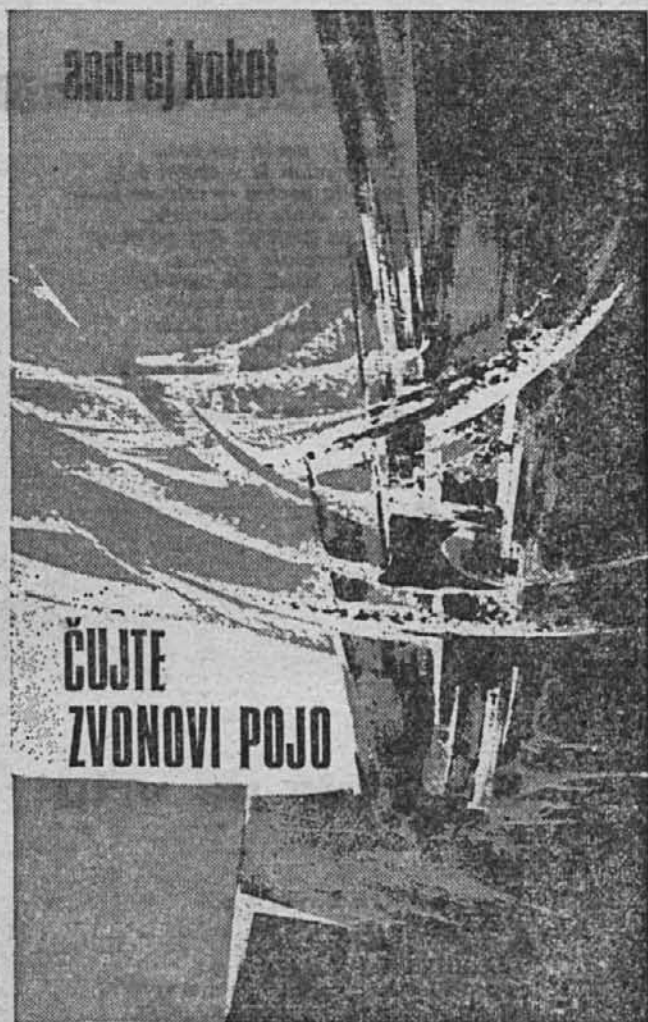
Tone Tomazin je bil rojen l. 1920 na Jesenicah. Zaposlen je kot uslužbenec v železarni. S slikarstvom se ukvarja od mladih nog. Samostojno ali s člani društva je razstavljal doma in v tujini: na Jesenicah, v Radovljici, v Kropi, Gorjah, na Bledu, v Kranjski gori, Kranju, Trziču, Ljubljani, Celju, Mariboru, v Ravnah na Koroškem, v Storah, v Sošanju, v Novem mestu, Brestanici, Beogradu, Beljaku, Trbižu in Čedadu.

Maruša Avguštin

Tretji in četrti zvezek male Čufarjeve knjižnice

V oktobru je v založbi kulturno umetniškega kluba Tone Čufar, ki deluje pri istoimenskem delavsko prosvetnem društvu Svoboda Jesenice izšel tretji zvezek MALE ČUFARJEVE KNJIŽNICE in sicer črtice in likovne reprodukcije našega rojaka Viktorja Gregorača pod naslovom RAZMERJA. Knjižico je uredil, zbral gradivo in napisal uvod član kluba, literarni zgodovinar in esejist Emil CESAR. Knjižica obsega 112 strani in kljub temu, da je broširana, jo odlikuje lepa zunanja oprema in kakovosten papir. Knjižico je natisnil Gorenjski tisk Kranj. Gregoračeva literarna in likovna zapuščina je izšla ob tridesetletnici njegove smrti.

Za dan republike je izšel četrti zvezek MALE ČUFARJEVE KNJIŽNICE v založbi kulturno umetniškega kluba Tone Čufar Jesenice — pesniška zbirka slovenskega pesnika iz Celovca Andreja Kokota. Književnik, prof. Valentin Cundrič je v uvodu napisal:

Pesniška fronta se torej nadaljuje. Nova pesem je dobit človeka in zemlje. Prebujenega človeka in prebujene zemlje. Čuječe vesti in zavesti. Naslov naše zbirke se glasi »Čujte, zvonovi pojo!« Čujte, zvonovi pojo je hkrati iztočni verz v bivanjsko nasprotno balado, ki širi in pogloblja snovi v slovenski liriki in to z orfično močjo, zrelostjo, poštenostjo in nujo. Poleg baladnih tem je za Kokotovo poezijo značilna dinamična nota, ki vse tekste združuje v dramo, v osebno, grupno in nacionalno teksturo.

Zbirka je razdeljena na cikle: Se moja smrt je upor, Stvarnost naše bitnosti se ni priznana, Mrtvaški zvonovi pojo, Je zarohnela resnica našega izvora. Iz prvega cikla veje ranjenost izobčenja, grupnega in nacionalnega. Vsekakor je to osebna in splošnočloveška bolečina, izpeta na precizen pesniški način. Drugi cikel dokazuje kako bi Kokotova poezija zaživela, če bi nastajala v ugodnejših pogojih. Pesnik skuša biti intimist, vendar je zavezan boju, uporu, zgolj nadaljevanju. Iz tretjega cikla žari pesnikova moč, utemeljena že v prvem ciklu, se pravi v smrti, ki je pozvilita. Povsem novo dimenzijo, izvirno, zavzame pri Kokotu dan: Pa je dan tako dolg (tako večno dolg), da ne dočakajo napovedanih sprevodov... V tej misli je hkrati vzmet, os pričujoče zbirke pesmi, kakor tudi zaobljuba za nove pesniške fronte. Iz četrtega razdelka vemo, da je tudi čas — ne le prostor — pesnikov sovražnik. »Zdaj že gloda na besedi moji,« pravi pesnik. Ta cikel nam tudi predstavi ruine mesa in besede, oboje se bo težko zacellilo. Kako, o tem bo govorila in pela prihodnja Kokotova poezija.

Andrej Kokot

In nič so ni zgodilo

Vihar
se je umiril
in zemlja spet diha mir,
kot da se ni nič zgodilo.

Cas spet
vsrkava boleost nemira
izpod steptane ruše
resnice
in moj svet spet
pozablja nase.

Srce
mi vztrepetava,
kot ptica z okrnjenimi peruti,
ljudje se poigravajo
z njim kot otroci,
in v njihovih očeh
je lesk nepotešene oblasti.

Še je v meni moč

Ne, zdaj ni še
čas obupa,
čeprav me gloda in v meni
izživa satanske podobe.
Se bom prestajal
to tragedijo duše in besede,
ki jo trgajo iz mene
in mečejo
v peklenški ogenj.

Se je v meni moč,
da prenašam muke
razbeljenih orodij,
ker kalijo moj ponos
in ker vem, da se bo
razbeljeno orodje v pozabo
in pogin moj
nekdanj ohladilo.

Tu ne bom ostal

Tu ne bom ostal.
Krenil
bom na novo pot
spoznanj.

Ne, tu ne bom ostal,
ker čas
pričakovanj
in upov
več ni moj cilj
in ker stvarnost
naše bitnosti
še ni priznana.

Tragedija na oceanu slovenskega žitja

(V. Polanšek, Karantanske, MK 1971)

Valentin Polanšek je koroški pesnik. Skušali bomo dokazati večjo vrasčenost tega pesnika v slovensko poezijo, kot se na prvi pogled zdi.

Kosovelova pesnitev Tragedija na oceanu ima devet tekstov. Pesnitvi bi lahko rekli tudi tragedija na oceanu slovenskega žitja (koroškega) in poezije (matične). Nas predvsem zanima prva, ki ji Polanšek pravi karantanska, in vsebuje prav tako devet pesmi. Pri Kosovelu buta ob nas ocean, naslednik Zupančičevega Kvarnera, pri Polanšku pa Korotan. Kosovelov ocean je absolutni gospodar telesa in besede; tej poetični hierarhiji, ki je seveda v matični poeziji pogajna srhljive dimenzije (odtujenost, reizm kot nasprotna transsubstanciacija idealov), se Polanšek pogumno upre. Upre se z Vodnik-Prešernovo dimenzijo, s pesmijo. Zanj trdi, da v Korotanu ni izumria. Druga vzporednica govori o sladkih, dehtečih rožah, ob katerih človek onemi, na vse pozabi, zaspi, zasanja. Polanškov človek ne pije tega strupa, ne mara za njegovo omnipotenco, drži se svojega, pasterškega, osojškega, dravskega, pastirskega, dninarskega, gosposvetskega. V tretji vzporednici sta oba pesnika pomirjena z žrtvijo, ki jo služi človek, neviden, nepoznan, anonimen, vendar nepogrešljiv člen v človeški verigi. Kosovel stvari razlaga bolj pantelistično, človek ni izgubljen, čeprav ga živi ne pogrešajo; Polanšek je vključen boj v zgodovino, v kroniko koroške družine, ki je rodila sinove za cesarje, za Doberdob, za plebiscit, za partizanstvo in za mir. V naslednji vzporednici Polanšek motiv podaljša, ga razvija iz tretjega, v izseljenske dimenzije. Koroški delavci so mrlič, telesni in najbrž tudi duhovni, saj so životarili v tujebesednem svetu. Kosovelov tekst spominja na Tujo učenost, ocean pogoltno mladega študenta, njegovo željo po svetu in znanju, pri Polanšku gre seveda za najosnovnejši temelj: za skorjo kruha, če je doma ni, svet pa maha z njo kot z rdečo krpo. V peti paraleli Polanšek ugotavlja, kaj vse koroški človek stori in tvega, da preživi. Potujči se. Kosovel se znajde v smrtni stiski, pravi, da se ves svet utaplja. Ta potop ima pri Polanšku otipljivejše robove. Šesta različica korelacije nas navda z grozo. Polanšek nam slika umirajočega Slovenca, v tuji bolnici, umira v temi človeških odnosov, med neslovenci; če bi preživel, spet ne bi našel nacionalne osi. Isto je pri Kosovelu. Potop ne more pogoltniti človekovega duha, pa kaj to pomaga, ko so pa obale potonile. Potop ima pri Kosovelu reificirane pomene, pri Polanšku pa raznarodovalne. Sedma teksta sta podaljšek in dopolnitev šestega. V osmi pesmi Kosovel spominja na Jehovskij Harmagedon, svet je prenovljen, preteklost ni važna. Polanšek ne more uteči karantanski stiski. Pokusi z intimo, pogovarja se z vrbami. V deveti pesmi Polanšek spravičiči zavidanja nevreden življenjepis, Kosovel pa sumira slike potopa.

Polanškov cikel Karantanske je vzeti iz knjige pesmi z istim naslovom. Pesnik mu je med tremi cikli dodelil drugi, središnji prostor. Prvi cikel Solze in vino ima le dva orfična teksta in najbolj očituje Polanškovo pesniško šolo, Kocbekovo in Udovičevo. Teksta boljše, antolodijske vrednosti sta Pogled skozi solze in V kopreno vedrih dni zaviti. Tretji cikel nosi naslov Več veselih...

Delopustna, Sezonsko dekle, Brezposelna, Dvom, Uvidevnost... danes zunaj so pesmi, ki govorijo o sodobnem človeku, in jih pridružujemo po vrednosti Karantanskim. Uvidevnost in... danes zunaj sta intimna teksta, govorita o pesniku. Dvom je nekje na sredi, med subjektivnim in objektivnim. Tekst presega (kot cikel Karantanskih) Polanškovo šolanje ob lorkističnih vzorcih: Črna (nebesna votlina) je zadavila (komaj prizgano) Venero. Za toliko (ljubezenskih približevanj) tako tesno nerazumevanje (in ustaljena negibnost) prakamenja. Zato ne vem, komu bi pošepetal v to grobno tišino (o veliki bolečini) in ostudni sramoti.

Ze ob Kokotovi zbirki Ura vesti smo zapisali, da v Koroški gledamo ekvivalent. Koroški pesniki ustvarjajo svoj profil pesnjenja. Njihova pesniška misel se krepi v slovenski tradiciji kot tudi istodobnosti. Najbrž oni še najbolj dokazujejo, da je biti pesnik nekaj drugega kot biti slaven in da to uveljavljanje ni razložljivo z nagonom po presitosti (hrane kot slave), temveč z nagonom po nacionalni ohranitvi. Polanšek vsekakor zasluži vse priznanje, zaradi tega imperativa kot tudi vidnega osebnega pesniškega napredka.

Valentin Cundrič

Črtomir Šinkovec

Cena za sonce

Možje, žene in otroci z Angeljske gore so vsako zimo hudo zavidali Vipavcem rano pomlad. Dejali so:

»Vipavci, živite kako: v nebesih. Zima se vas izogne, sneg vas ne zamete, burje pa imate le toliko, da vam odnese smeti. Pri nas pa je vse drugače. Snega je toliko, da se iz njega ne vidiš, burja zavija nam na pečeh, strehe odnaša in voda še pri ognju zmrzuje.«

Vipavci v uteho sobesednikom natočijo vipavca. Le-ti ga globoko srknejo in ko se jim duša ogreje, pridejo z besedo: »Napravimo kupčijo. Vi nam malce sonca, mi vam malce zlme. Tako bo lepo in prav za vas in za nas.

»Pametna misel,« ga zdajci srknejo tudi Vipavci, spogledajo se in rečejo:

»Kupčija velja! Le nekaj boste primaknili k ceni sonca.«

Možje, žene in otroci z Angeljske gore se razvesele in pobarajo:

»Kaj naj primaknejo?«

»No, kakšno malenkost. Recimo: pitanega vola, dve kravi, tri konje, štiri kobile, pet telet, šest žrebcev, sedem svinj, osem koštrunov, devet ovac, deset kozlov in ostov toliko, kolikor smo naštel domačih živali.«

Možje, žene in otroci z Angeljske gore v zadregi pomislijo, pa rečejo:

Glede drugih živali ni skrbi, le kje naj najdemo toliko oslov?«

Vipavci ga vnovič srknjeno, pa rečejo:

»Oslov bo pa vendar dovolj.«

Možje in žene in otroci z Angeljske gore se spogledajo, potem pa v en glas:

»Dovolj jih je že dovolj, če pa še Vipavce prištejemo, jih bo pa še za drugačno kupčijo preveč!«

Od tu dalje se ne ve, kako je potekala kupčija.

Črtomir Šinkovec

Hej, na Nanosu

Hej, na Nanosu, vrh Pleše, burja mlade zdaj ima, puha, piha, divje pleše in pometa kar se da: od Postojne do Sempasa motovili preko streh, od Planine preko Krasa stiska gromozanski meh.

Od Postojne v Nabrežino in s Snežnika planje v Trst, ziblje ladjo kot lupino, joj, gorje mu, kdor ni čvrst: vrže ga po tleh, obrije pa povleče za brado, varen je le, kdor zavije v suknje tri se za pečjo!

Jesen

Od Ljubljane do Kočevja zdaj jesen je, čas deževja, od Crnomlja do Gorice so oblakov perutnice čez in čez nebo razpete. Dež pa lije kot iz rete, da ne more zlata zora preko mesta Maribora; zarja se v meglo je skrila od Pirana do Predila in ves sivi dan brez konca ne posije žarek sonca. Mi pa s to deževno smolo pod dežnikom gremo v šolo in iz šole spet nazaj — kdaj bo te deževja kraj?

Valentin Polanšek

Luna

Činček luno gleda, ki vsa blede se mu smeje, zvezde šteje. Činček luno vpraša: Zdaj si naša, pa se smeje kakor prej! Činček zavpije, ko luna se skrrije: Pazi, presneto, na našo raketol!

Sorodniki

Oče hodi rad na delo, mati poje si veselo, sinu vse je žoga, hčerka rada uboga, ded je že počasen, babica ve basen, vnuk se sam še ne obuje, vnukinja pa vse ljubkuje, stric ima kmetijo, teta pa oštarijo, nečak se rad potepa, nečakinja je lepa, bratranec hitro piše, sestrična rada riše. Kdor še več sorodnikov ima, naj po imenu vse pozna.

Snežinke lovimo

Tiše in tiše so poia in hiše, više in više nam veter zapiše. Puh te odeje nikogar ne greje — in vendar se smeje vsa otročad in stari strnad.

Nagajivka

Burja gode kakor čmrlji, v oknih piska in brenči: »Otročički, bi odprli meni duri do peči? Z vami rada se pogrejem, odpočijem se pri vas in nato na glas zasmejem se v Vipavo in čez Kras.«

»Hm, saj burja se norčuje, njej zares ni do peči, raje vriska, drevje ruje in pomete vse smeti, kakor žrebec vrtoglavi se med hišami vrti od Postojne po Vipavi v Sabotinove rebri.«

Žolna

Žolna, smrečjih host zdravnica, v svoj zarez se tenkočutni radar, detlu pravi: »Čuj, motorko, ptical! To najbolj nevarn je lubadar!«

Norčije na paši

Tisoč je norčij na paši. Čmrlj pijan je v cvetni čaši, mravlja hrošča — velikan je — nese v svoje stanovanje. Kaj pa janjčki? Kaj pa ovce? Ti prevračajo kozolce. Kaj pa kozel? Ob ogrado sam si čeže sivo brado. Kaj pa osel? Osel brca in po vrsti vse okrca. Kaj ie s kravo? Muli travo, kara vola: »Krivda tvoja je, starina, da takoj nori mladina!«

Srečanje na vrtu

Basen

Ondan srečata se v senci vrta slinar-polž in mož-stonoga. Polž previdno hišo si odprta in z besedo možko, brez poroga, zaskrbljenega stonoga radovedno vpraša: »Kam, prijatelj? Na sprehod na polje, kjer obilna je in sladka paša? Malce si čemerem, nekam slabe volje, v žalostnih očeh je skoraj jok.

Mož-stonoga na sto bosih nog se vstopi, polžu vzdihovaje pravi: »Glej, oženil sem se, revež, davi. Ni še konec svatbe, že pošilja žena me na potovanje v daljino mesto po sto parov čevljevskih najlepših, nogavičk svilenih parov dvesto, nogavičk najdražjih in najlepših. Joj, kako bom to ženici nudil? Kje dobim denar naj, težke tisočake? Le zakaj sem se zaljubil in zasnužil, pa z ženitvijo zabredel med bedake?«

Polž spet možko sline si obriše kar ob stene svoje zavaljene hiše, više pomoli roge v oblake: »Kaj bi gnjavil se za tisočake? Po navadi naši vzemi na obroke, saj potreb še več bo, ko dobiš otroke, treba bo zgraditi stanovanje.«

Mož-stonoga žalostno je kimal, vase potajil je to spoznanje: »Proč so sanje, da bom lepše ninal, pa po soncu ženko na sprehode vodil, srečen se postavil pred fantičke... Kakšna zmota! Zdaj za čevljevke in nogavičke kot bosjak bom sam do smrti hodil...«

Dalje šla sta po opravih z vrta polž in mož-stonoga — oba potrta...